

ACADEMIA ROMÂNĂ
COMISIA DE ISTORIE A ORAȘELOR DIN ROMÂNIA

HISTORIA URBANA

Tomul XVII
2009

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

HISTORIA URBANA

Tomul XVII, 2009

SUMAR / CONTENTS

DIN LUCRĂRILE SESIUNII DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
„ORAȘUL ȘI BISERICA”, ORADEA, 26–28 SEPTEMBRIE 2008 /

FROM THE PAPERS OF THE CONFERENCE „THE TOWN AND THE CHURCH”,
ORADEA, 26th–28th SEPTEMBER 2008

RELAȚIILE ORAȘ – BISERICĂ DE-A LUNGUL SECOLELOR /
THE RELATIONSHIPS BETWEEN TOWN AND CHURCH DURING CENTURIES

ALEXANDRU CIOCÎLTAN, <i>Prope Turcos et inter Scismaticos. Conventurile ordinelor mendicante din Țara Românească (secolele XIV–XVI) / Prope Turcos et inter Scismaticos. The Monasteries of the Mendicant Orders in Wallachia (14th–16th Centuries)</i>	3
GHEORGHE I. CANTACUZINO, <i>Les églises dans les villes de la Valachie (XIIIe – XVIe siècles) / Churches of the Medieval Valachian Towns (13th – 16th Centuries)</i>	25
CARMEN OPRESCU, <i>“Negru Vodă” Monastery and its Place in The History of Câmpulung Town / Mănăstirea “Negru Vodă” și locul său în istoria orașului Câmpulung</i>	33
RAMONA ADINA NEACȘA (LUPU), <i>The Foundational Politics of the Wallachian Voivodes in the 15 Century: the Case of the Princely Churches from Argeș and Târgoviște / Politica ctitoricească a domnilor munteni în secolul al XV-lea: cazul bisericilor domnești din Argeș și Târgoviște</i>	45
SANDA NASTASIA BABONIU, IULIAN NEDELICU, OFELIA MITRACHE, <i>La ville de Turnu Severin – de sa fondation en tant que chef-lieu du département de Mehedinți à sa transformation en centre épiscopal / The Town of Turnu Severin – From its Establishment as the Residential Town of the County of Mehedinți to its (Re)Becoming as Episcopal Centre ....</i>	59
ENIKŐ RÜSZ-FOGARASI, <i>Asistența socială și biserica de la medieval la modern, de la general european la regional transilvănean / The Relationship of Social Assistance and the Church from Medieval to Modern Times, from a General to a Regional (Transylvanian) Perspective</i>	73
JUDIT PÁL, <i>Lupta dintre reformați și catolici pentru conducerea orașului Satu Mare / The Conflict Between Protestants and Catholics for the Leadership of Satu Mare Town</i>	87
CONSTANTIN JUAN-PETROL, <i>The Church and the Southern Banat Urban Communities Between the “Border Guard” Period and the Instauration of Communism / Biserica și comunitățile urbane sud-bănățene între perioada „grănicerească” și instaurarea comunismului</i>	99
DAN DUMITRU IACOB, <i>Sinagogile din Iași la mijlocul secolului al XIX-lea (aspecte culturale, sociale, arhitectonice și urbanistice) / Synagogues of Iași at the Middle of 19th Century (Cultural, Social, Architectural and Urbanistic Aspects)</i>	111

RELAȚIILE ORAȘ – BISERICĂ SUB ASPECT URBANISTIC /
THE RELATIONSHIPS BETWEEN TOWN AND CHURCH FROM THE URBAN STANDPOINT

MICHEL TANASE, <i>Importanța planurilor cadastrale în localizarea unor biserici dispărute. Două cazuri semnificative la Mediaș / The Importance of Cadastral Plans in Localizing Lost Churches. Two Case Studies from Mediaș</i>	171
TAMARA NESTEROV, <i>Prezențe ale arhitecturii ecleziastice autohtone în Cetatea Albă și Chilia / Presence of Local Ecclesiastical Architecture in Cetatea Albă and Chilia Towns</i>	191
LILIANA ROȘIU, <i>Églises du Banat dans les trois derniers siècles – aspects de typologie et d'influence dans la structuration urbaine / Churches of Banat in The Last Three Centuries – Aspects of Typology and of Influence in the Urban Structure</i>	211
TEODOR OCTAVIAN GHEORGHIU, <i>Orașul medieval românesc extracarpatic, loc al învării arhitecturii bisericesti până în secolul al XIX-lea / The Medieval Romanian Towns from Outside the Arch of the Carpathian Mountains as Sites of Renewal for Sacred Architecture till the 19th Century</i>	223
VIOLETA PUȘCAȘU, <i>Biserica – indicator al dinamicii urbane a orașului Galați / The Church – Urban Dynamic Indicator of Galați Town</i>	231
CORNELIU CRĂCIUN, <i>L'église et l'espace public (dans l'entre-deux-guerres) / The Church and the Public Space (During Interwar Period)</i>	241

ORADEA – ORAȘUL ȘI BISERICA /
ORADEA – THE TOWN AND THE CHURCH

IOAN HORGA, <i>Aspects of the Responsibility of the Greek-Catholic Superior Clergy Related to the Requirements of the Josephinist Enlightened Reformism / Aspecte ale responsabilității clerului superior greco-catolic față de cerințele reformismului iluminist iosefinist</i>	255
MIHAI D. DRECIN, GABRIEL MOISA, <i>Refernces Marks of the Jewish Community's Implication in the Life of Oradea / Repere ale implicării comunității evreiești în viața orașului Oradea</i>	269
ION ZAINEA, <i>Oradea and its Confessional Schools in the 20th Century / Oradea și școlile sale confesionale în secolul XX</i>	283
MIRCEA BRIE, <i>Interconfessional Dialogue and Ecumenical Movement in the Latter Half of the 20th Century. Case Study: Oradea / Dialogul interconfesional și mișcarea ecumenică în a doua jumătate a secolului XX. Studiu de caz: Oradea</i>	297

ORAȘUL MEDIEVAL / THE MEDIEVAL TOWN

LAURENȚIU RĂDVAN, <i>On Urban Economy in Medieval Moldavia (the End of the 14th Century – the Former Half of the 16th Century) / Despre economia urbană în Moldova medievală (sfârșitul secolului al XIV-lea – prima jumătate a secolului al XVI-lea)</i>	323
---	-----

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE / BOOK REVIEWS, BIBLIOGRAPHIC NOTES

PAUL NIEDERMAIER, <i>Städte, Dörfer, Baudenkmäler. Studien zur Siedlungs- und Baugeschichte Siebenbürgens (Orașe, sate și monumente istorice. Studii despre istoria așezărilor și a arhitecturii din Transilvania)</i> . Köln: Weimar: Wien: Böhlau Verlag: 2008, 470 p., il., h. (Hanna Derer)	339
HARALD ROTH, <i>Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen</i> . Weimar: Wien: Böhlau Verlag: 2006, 233 p. (Vasile Ciobanu)	341

<i>Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi</i> , IOAN CAPROŞU, ed. Vol. VIII, <i>Acte interne (1781–1790)</i> , vol. IX, <i>Acte interne (1791–1795)</i> și vol. X, <i>Acte interne (1796–1800)</i> . Iași: Editura „Dosoftei”: 2006, 2007, 2007, 928+668+706 p. (<i>Dan Dumitru Iacob</i>)	342
<i>Iași – memoria unei capitale</i> , GHEORGHE IACOB, coord. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”: 2008, 540 p. (<i>Dan Dumitru Iacob</i>)	344
<i>Istoria oraşului Oradea</i> , LIVIU BORCEA și GHEORGHE GORUN, coord. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Oradea: Editura Arca: 2007, 510 p. + XXXI p. fotografii color (<i>Anda-Lucia Spânu</i>)	347
MIHAI OPRÎȘ, <i>Timișoara. Monografie urbanistică. Vol I. Descoperiri recente care au impus corectarea istoriei urbanistice a Timișoarei</i> . Timișoara: Editura Brumar: 2007, 121 p. (incluzând aparatul critic, planșele și traducerile) (<i>Teodor Octavian Gheorghiu</i>)	348
<i>Trei noi cărți dedicate istoriei Timișoarei (Teodor Octavian Gheorghiu)</i>	351
<i>Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)</i> . Vol. I. <i>Ținutul Romanului, Partea 1 (1820)</i> , Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, ed. Iași: Editura StudIS: 2008, 266 p. (<i>Dan Dumitru Iacob</i>)	354
GHEORGHE LANEVSCHI, <i>Aradul vremurilor de mult apuse. 1834–1914</i> . Cluj-Napoca: Editura Polis: 2005, 221 p. (<i>Teodor Octavian Gheorghiu</i>)	356
DORINA NEGULICI, NICUȘOR DĂNUȚ IVĂNUȘ, <i>Brașovul de altădată în colecția Emil Fischer / Das ehemalige Kronstadt in Emil Fischer Sammlung</i> . Brașov: Editura Ecran Magazin: 2006, 88 p. (<i>Delia Voina</i>)	358
NICUȘOR DĂNUȚ IVĂNUȘ, <i>Sibiul de altădată în colecția Emil Fischer</i> . Vol. I. Sibiu: 2006, 79 p.; vol. II, Sibiu: 2007, 105 p. (<i>Delia Voina</i>)	359
GUDRUN-LIANE ITTU, <i>Scurtă istorie a Muzeului Brukenthal</i> . Alba Iulia: Editura Altip: 2008, 120 p. + 31 planșe (<i>Anda-Lucia Spânu</i>)	360

PROPE TURCOS ET INTER SCISMATICOS. CONVENTURILE ORDINELOR MENDICANTE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (SECOLELE XIV–XVI)

ALEXANDRU CIOCÎLTAN

Deși prezența misionarilor dominicani la sud de Carpați este semnalată încă din secolul XIII, abia în veacul următor își fac apariția conventurile: unul la Câmpulung și altul la Târgoviște. Primul a fost întemeiat în 1344 în capitala de atunci a țării, ctitori fiind Nicolae Alexandru și doamna Clara. Conventul dominican din Târgoviște a fost întemeiat la o dată incertă, înainte de 1370. Cele două conventuri formau contrata Valahiei Mari care a fost subordonată Societății Fraților Peregrini (1377). După 1456 așezămintele dominicane din Țara Românească au fost trecute în dependența provinciei dominicane ungare. Ultima mențiune a contratei Valahiei Mari și a conventului din Târgoviște datează din 1496. Conventurile dominicane din Țara Românească și-au încetat existența din motive încă necunoscute între 1496 și 1532.

Prezența franciscană pe teritoriul Țării Românești s-a materializat prin înființarea a două conventuri. Primul convent, cel de la Severin, a fost înființat în 1365-1369 la inițiativa regelui Ungariei Ludovic de Anjou. Conventul a aparținut custodiei Bulgariei. Misiunea sa era prozelitismul printre români și bulgari. Conventul a dispărut în urma invaziilor otomane din ultimul deceniu al secolului XIV. Mult mai târziu, în 1507 a fost întemeiat la Târgoviște conventul franciscan observant care aparținea de custodia Transilvaniei. Și acest convent franciscan a avut o existență scurtă. A fost părăsit între 1552 și 1554 cel mai probabil ca urmare a victoriei din 1553 a lui Mircea Ciobanul, sprijinit de turci și tătari, împotriva lui Radu Ilie, protejatul generalului imperial Castaldo.

Studiul are ca obiect prima etapă din istoria așezămintelor ordinelor mendicante din Țara Românească, încheiată la mijlocul secolului XVI.

Cuvinte cheie: ordine mendicante, conventuri, dominicani, franciscani, sași, orașe, comerț, Țara Românească, Câmpulung, Târgoviște, Severin.

BISERICILE ÎN ORAȘELE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (SECOLELE XIII–XVI)

GHEORGHE I. CANTACUZINO

Se poate considera că numărul edificiilor de cult ridicate în aria orașelor reflectă mărimea populației așezărilor. Creșterea numărului de locuitori și al resurselor materiale poate determina construcția unor noi biserici sau mărirea celor existente, după cum anumite schimbări produse în evoluția demografică pot determina părăsirea unor edificii de cult. Aceste elemente pot fi analizate în diferite orașe comparând datele construcției sau a transformărilor bisericilor, cunoscute prin inscripții, documente sau ca rezultat al cercetărilor arheologice. Examinând numărul bisericilor în orașele medievale din Țara Românească – Câmpulung, Argeș, Severin, Târgoviște, București, Râmnicu Vâlcea, Buzău, Pitești, Craiova – sau în localitățile care și-au pierdut caracterul urban – Târgșor, Gherghița, Floci – se poate ajunge la concluzii interesante privind evoluția acestor așezări. Edificiile de cult ale diferitelor confesiuni aparțineau unor elemente etnice diferite. În analiza legăturii între numărul edificiilor de cult și numărul de locuitori trebuie să se țină seama de condițiile în care bisericile au fost ctitorite, de motivațiile religioase, de caracterul bisericilor – biserici parohiale, capele de curte, mănăstiri ridicate în orașe sau în apropierea acestora. Numărul mare al bisericilor reflectă cu destulă evidență importanța unor orașe, în special al celor în care se aflau reședințe domnești și a unor centre administrative sau religioase.

Cuvinte cheie: biserică, edificiu de cult, oraș, Țara Românească, săpături arheologice, evoluție demografică, urbanizare.

MĂNĂSTIREA „NEGRU VODĂ” ȘI LOCUL SĂU ÎN ISTORIA ORAȘULUI CÂMPULUNG

CARMEN OPRESCU

Construită de Matei Basarab între anii 1635–1638, mănăstirea „Negru Vodă” a avut un rol foarte important în viața orașului, de la înființarea acesteia. Se bucura de un statut special ca mănăstire situată în perimetrul orașului și prevăzută de către fondator cu han, magazine, tipografie și fortificații.

Matei Basarab este fondatorul celor mai multe biserici și mănăstiri din întreaga istorie a românilor, și transformarea celei mai vechi reședințe princiare a Valahiei într-o mănăstire, pare să fi avut multe motive: politice, dinastice, religioase, strategice.

Apariția mănăstirii în circumstanțe politice și economice speciale va marca viața culturală și spirituală a Câmpulungului și un proces istoric pentru oraș, distrugerea organizării comunității Câmpulungului, a privilegiilor și proprietăților sale, călugării de aici au confiscat alte drepturi, proprietăți și privilegii care au aparținut comunității. De exemplu, de la înființarea mănăstirii, la târgurile care s-au ținut anual în diverse locuri din oraș, au participat negustori străini. Aceste târguri se țineau sub administrația mănăstirii, într-un loc prevăzut de către domnitor cu magazine și hanuri lângă mănăstire.

Precedată de curtea domnească, pe același amplasament, mănăstirea va continua procesul de transformare a structurii morfologice a planului orașului.

Cuvinte cheie: mănăstire, oraș, Câmpulung, Valahia, fortăreață, ortodox, catolic, fondator, târg.

POLITICA CTITORICEASCĂ A DOMNILOR MUNTENI ÎN SECOLUL AL XV- LEA: CAZUL BISERICILOR DOMNEȘTI DIN ARGEȘ ȘI TÂRGOVIȘTE

RAMONA ADINA NEACȘA (LUPU)

Prima grijă a unui domn, imediat ce ajungea la tron, era să construiască biserica unde avea să fie înmormântat. Faptul că unii voievozi au decis să construiască la Târgoviște, ca în cazul lui Alexandru Aldea, care astfel a afirmat continuarea tradiției cu tatăl său, Mircea cel Bătrân, și alții la Argeș, ca Vlad Dracul și Neagoe Basarab, reflectă nu numai o atitudine religioasă, dar și o atitudine politică și dinastică. Orașele Târgoviște și Argeș reflectă începutul unor dinastii rivale, în același fel în care la începutul secolului al XVI-LEA mănăstirile din același oraș, reconstruite de Radu cel Mare și Neagoe Basarab, marchează, în intenția ctitorilor, simbolul altor dinastii.

De aceea ctitorirea ilustrează, în multe cazuri, dorința de a se asocia tradiției, și construirea unei biserici, conform dreptului ctitorului, devenită necropola familiei, poate legitima dreptul la tron al unui voievod nelegitim. Pe lângă semnificația religioasă, biserica are o puternică semnificație socială și politică. Doar în acest fel putem explica atitudinea violentă pe care unii voievozi ca Vlad Dracul și Mihnea cel Rău au avut-o față de ctitorii predecesori și rivali, ca în cazul Târgșor sau Bistrița.

În prezentarea noastră dorim să subliniem unele dintre semnificațiile atitudinii pe care domniile muntene din secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea au avut-o împotriva ctitoririi bisericilor, mai ales acelea din orașele Târgoviște și Argeș unde se aflau sediile scaunelor metropolitane.

Cuvinte cheie: „simfonie” bizantină, ctitor, dreptul ctitorului, scaun metropolitan, legitimitate dinastică.

ORAȘUL TURNU SEVERIN – DE LA ÎNFIINȚAREA SA CA ORAȘ REZIDENȚIAL AL ȚĂRII MEHEDINȚIULUI LA (RE)DEVENIREA LUI CA CENTRU EPISCOPAL

SANDA NASTASIA BABONIU, IULIAN NEDELUCU, OFELIA MITRACHE

Despre momente din istoria orașului Turnu Severin, întemeiat la 1833 și crescând permanent până în zilele noastre, dar și referitoare la perioadele sale mai vechi, începând cu antica Drobeta, s-au scris o serie de lucrări monografice ori studii distincte. Aspecte referitoare la această istorie a Severinului, din unghiul prezenței Bisericii, am prezentat și noi, acum privind cele aproape două veacuri de istorie locală prin prisma asistenței sociale și sanitare, ca o componentă și pecete pe acest oraș. Căci înființându-se un oraș nou, instituțiile de asistență socială au avut impact asupra localității atât ca aspect arhitectural, pornind chiar de la cele care au avut la bază mecenat, apoi transformând urbea într-un centru de sănătate, dar și de asistare a celor săraci, prin aziluri și societăți de binefacere. Lucrarea se încheie cu referiri la aspecte contemporane ale problemei, marcată de creșterii sărăciei, șomajului, înmulțirii bolilor sociale, criminalității, cazurilor de abandon familial, delincvenței juvenile și vagabondajului etc. Acestea au impus constituirea unor sisteme de protecție socială, care să asigure sprijinul și ocrotirea persoanelor, grupurilor ce nu mai dispun de resurse materiale. În acest sistem se manifestă rolul Bisericii, precum și a altor organisme în dezvoltarea unor instituții specifice, dar și de pregătire a unor persoane specializate în asigurarea asistenței sociale, cu efect de asistare a copiilor, vârstnicilor, nevoiașilor, dar și a celor cu alte probleme de natură socială.

Cuvinte cheie: Bisericii, asistență socială, asistență sanitară, protecție socială, azil, societate de binefacere, boli sociale, abandon familial, delincvență juvenilă, vagabondaj.

ASISTENȚA SOCIALĂ ȘI BISERICA DE LA MEDIEVAL LA MODERN, DE LA GENERAL EUROPEAN LA REGIONAL TRANSILVĂNEAN

ENIKÖ RÜSZ-FOGARASI

Studiul dorește să prezinte schimbările petrecute în domeniul asistenței sociale de la perioada medievală la cea modernă. Urmărește evoluția acelor instituții publice și private care au menirea de a-i ajuta pe cei aflați în dificultate. Studiul abordează evoluția asistenței sociale în special prin prisma raportului ei cu Biserica. Autoarea ia în considerare schimbările apărute în gradul de implicare a Bisericii în problemele timpului privitor la cei săraci și neputincioși, și de asemenea în perioada în care organizarea acestor probleme a fost preluată de către municipalitate. Studiul urmărește în paralel schimbarea petrecută în Europa, în general și în Transilvania, în particular. Ultima parte a articolului abordează diversificarea asistenței sociale în perioada modernă și schimbările majore care au avut loc în relația ei cu bisericile din Transilvania.

Cuvinte cheie: Biserică, spitale, așezăminte ospitaliere, asistență socială, solidaritate socială, securitate socială, îngrijire medicală.

LUPTA DINTRE REFORMAȚI ȘI CATOLICI PENTRU CONDUCEREA ORAȘULUI SATU MARE

JUDIT PÁL

Studiul analizează conflictul dintre protestanți și catolici pentru conducerea orașului liber regesc Satu Mare în secolul al XVIII-lea. Începând cu a doua jumătate a secolului al

XVII-lea puterea centrală s-a amestecat din ce în ce mai tare în viața internă a orașelor, iar în paralel a încercat peste tot, chiar și în Ungaria, să impună catolici la conducerea orașelor, chiar și în cele unde protestanții alcătuiau majoritatea covârșitoare a locuitorilor. După conturarea antecedentelor și a contextului, studiul analizează un caz concret: un conflict iscat în jurul judeului suprem, József Zanathy, care a ajuns jude fiind un client al conților Károlyi, cei mai mari moșieri din zona și comiții supremi ai comitatului Satu Mare. Cu ocazia construcției unei locuințe pentru ofițerii armatei s-a iscat o rebeliune în oraș condusă de vechea elită reformată, îndreptată deopotrivă împotriva judeului catolic cât și a religiei catolice. Conflictul, care a avut și o latură simbolică, s-a soldat până la urma printr-un eșec.

Cuvinte cheie: conflict simbolic, conflict religios, clientelă, oraș liber regesc, Satu Mare, elită orășenească.

BISERICA ȘI COMUNITĂȚILE URBANE SUD-BĂNĂȚENE ÎNTRE PERIOADA „GRĂNICEREASCĂ” ȘI INSTAURAREA COMUNISMULUI

CONSTANTIN JUAN-PETROI

Zona orașelor sud-bănățene – având decisive în dezvoltarea lor rolul așezărilor respective în organizarea Regimentelor grănicerești Imperiale, creșterea navigației pe Dunăre ca urmare a unor schimbări geo-politice, dar și introducerii navigației cu aburi precum și dezvoltării turistice a sud-estului Banatului – a cunoscut o sporire a rolului Bisericii în viața comunităților locale. Se remarcă dialogul permanent al bisericilor ortodoxă și catolică, dar și evanghelică, rolul educativ al acestora în viața familială, în dezvoltarea școlilor, sănătății și culturii, în ajutorul social acordat indivizilor sau altor comunități.

Biserica ortodoxă, majoritară în zonă, a avut un rol distinct în perioada realizării Marii Uniri din 1918, dar, printr-un dialog permanent, și în cea interbelică. Instaurarea comunismului a afectat nefast ambele biserici, după căderea totalitarismului rolul lor de educație religioasă, social și cultural fiind redefinit.

Cuvinte cheie: biserică, regiment grăniceresc, comunități locale, ajutor social, școală, sănătate, cultură.

SINAGOGILE DIN IAȘI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DAN DUMITRU IACOB

Subiectul acestui articol se referă la amplasarea sinagogilor în perimetrul urban, cu aplicație asupra orașului Iași de la mijlocul secolului al XIX-lea. Principalul suport documentar pe care se face această analiză îl constituie un document inedit, respectiv o listă a sinagogilor din Iași de la 1 noiembrie 1843 (anexa I).

Studierea documentului a fost precedată de clarificarea unor sinonime prin care era desemnată sinagoga în documentele românești de la mijlocul secolului al XIX-lea. De asemenea, am precizat care au fost principalele restricții medievale privitoare la înființarea și amplasarea lăcașurilor de cult mozaic pe teritoriul românesc. În Evul Mediu, evreii aveau voie să-și construiască sinagogi oriunde doreau însă numai cu aprobarea Domniei, care decidea și asupra activităților ulterioare de reparare sau modificare. În timpul secolului al XVIII-lea avem consemnate primele condiționări certe privitoare la înființarea sinagogilor. Acestea trebuiau să fie construite din lemn, să fie așezate la periferia zonelor de locuire creștină sau în locuri izolate și să aibă o arhitectură comună. Chiar dacă nu s-au aplicat și nu s-au respectat în

mod consecvent, aceste constrângeri/restricții au avut efecte discriminatorii importante, nu doar pe plan social, ci și urbanistic, care s-au perpetuat și în secolul al XIX-lea. Din această cauză, chiar și după ce evreii s-au așezat pe străzile centrale ale orașelor, multe sinagogi nu ieșeau cu nimic în evidență, fiind construite sau înființate în spatele clădirilor din fronturile stradale.

În Moldova, la mijlocul secolului al XIX-lea, exista câte o sinagogă mai importantă în toate orașele și târgurile în care trăiau comunități evreiești. În Iași, numărul sinagogilor a crescut în deceniile patru-cinci, când populația evreiască din acest oraș s-a înmulțit într-un ritm spectaculos, ajungând să reprezinte aproape jumătate din populația orașului. Pentru o comunitate evreiască atât de însemnată existau cca 30-40 de sinagogi și case de rugăciune, între care trei până la cinci sinagogi mari, la care se adaugă numeroase școli confesionale mai puțin importante. Interpretarea conjugată a situației demografice și a planului cu răspândirea sinagogilor pe teritoriul orașului Iași a generat câteva concluzii simple. Sinagogile erau amplasate, în marea majoritate a cazurilor, în centrul ariilor cu o mare densitate de populație iudaică, dar și a celor în care / evreii abia începuseră să se stabilească / locuirea evreiască era la început. Cele mai vechi și mai multe sinagogi erau amplasate în Târgu Cucu și Târgu de Jos, zone tradiționale de locuire și de activitate economică evreiești. Relația de vecinătate dintre sinagogi și proprietățile boierești era una de coabitare, motivată de interese economice, mai multe sinagogi funcționând chiar pe proprietățile boierești închiriate. Existau însă și situații tensionate. Interesate să controleze sporirea populației evreiești, autoritățile au impus noi restricții privitoare la înființarea sinagogilor, între care fixarea unei distanțe minime între sinagogi și biserici de 150 de stânjeni (330 m) și deținerea unor documente domnești de înființare. Aceste măsuri au constituit, pe de o parte, un instrument de rezistență utilizat de populația creștină majoritară ce se simțea amenințată de o vecinătate iudaică care – datorită presiunilor demografice și economice – se contura tot mai pronunțat în mahalalele și străzile majoritar locuite de creștini. Pe de altă parte, aceste dispoziții au reprezentat un excelent paravan legal pentru o serie de interese și măsuri arbitrare exercitate de particulari și de autoritățile timpului în dauna comunităților evreiești din orașele celor două principate dunărene.

Documentul din 1843 ne oferă și informații de ordin social. Sinagogile din Iași au fost înființate și patronate sau administrate, în general, de evreii bogați, breslele profesionale și comunitate. Mai multe sinagogi au fost înființate de familiile unor fruntași ai comunității, bancheri și negustori înstăriți, între care amintim pe unii foarte cunoscuți, precum Michel Daniel și urmașii săi, Naftule Zisu Cauffman, Pascal (Hascal) Botoșăneanu, Șimon Diamant, Iancu și Solomon Feighilis.

Cuvinte cheie: Iași, orașe, sinagogă, comunitate evreiască.

IMPORTANȚA PLANURILOR CADASTRALE ÎN LOCALIZAREA UNOR BISERICI DISPĂRUTE. DOUĂ CAZURI SEMNIFICATIVE LA MEDIAȘ

MICHEL TĂNASE

Obiectul acestei lucrări este încercarea unei analize geo-istorice de a localiza poziția primei biserici ortodoxe din Mediaș. În scopul de a localiza primele biserici săsești și ungurești, istoriografia săsească folosește planuri vechi ale așezărilor unde indicațiile numelor locurilor sfinte nu corespund întotdeauna cu realitatea documentelor. Analize aprofundate bazate pe cronici sau pe memoria colectivă au fost lăsate pe dinafară, de aceea, uneori s-a ajuns doar la propuneri de stabilire aproximativă a locațiilor.

Prin utilizarea planurilor cadastrale din 1895, ultima formă grafică a „cristalizării” urbane și parcelare, prin integrarea atestărilor documentare neîndoielnice și cu confirmarea multor planuri vechi, lucrarea abordează localizarea următoarelor două biserici catolice (aceasta până la Reformă): *Nicolaus Kirche*, care nu este atestată documentar, dar atribuită prin cronici primei colonizări săsești, și *Ecclesia Sancti Udalrici*, atestată în 1477. Ambele au

dispărut la date necunoscute, dar probabil datorită schimbărilor politice și religioase de după înfrângerea armatei maghiare la Mohács (1526). Cu această ocazie, când ultimul conte de origine maghiară din Mediaș dispărea, a dispărut și biserica sa, biserica de la „Castel”, care urma să fie preluată de comunitatea săsească, deoarece aceasta ar fi abandonat *Nicolaus Kirche*. Punctul culminant al lucrării este încercarea de a localiza prima biserică a românilor. Deși existența românilor și a conducătorilor acestora este atestată documentar dincolo de orice îndoială, prima lor biserică nu apare în planuri. Din punct de vedere istoric, avem de-a face cu o realitate incontestabilă: prezența creștinilor nativi, a românilor care erau bine organizați din punct de vedere politic și economic (ei au format o opoziție pe care regele nu a putut să o reprime), implică existența clădirilor de cult. Sugestia locației, care merge dincolo de o simplă ipoteză datorită valorii „cristalizării” pe baza evoluției și modificărilor interiorului, reprezintă principalul subiect al lucrării.

Cuvinte cheie: biserică, oraș fortificat, urbanism, Transilvania.

PREZENȚE ALE ARHITECTURII ECLEZIASTICE AUTOHTONE ÎN CETATEA ALBĂ ȘI CHILIA

TAMARA NESTEROV

Articolul se referă la o datare mai precisă a bisericilor din orașele fortificate din estul Moldovei, aflat sub ocupație otomană. Metoda aleasă pentru datarea bisericilor este aceea a arhitecturii comparative, (modelul de numerotare structurală). Formula model conține proporțiile clădirilor; acestea au fost elementele care constituie baza calculației meșterului constructor. Cu ajutorul acestui model, noi am demonstrat că bisericile din orașele fortificate ale Moldovei de est au fost construite în secolele XIV și XV.

Pe baza acestor rezultate putem afirma că orașul Chilia a fost construit pe partea stângă a Dunării, într-o perioadă anterioară construirii fortăreței lui Ștefan cel Mare.

Am demonstrat, de asemenea, că orașul Cetatea Albă exista deja în secolele XIV și XV, fiind plasat la 300-400 m în aval, lângă promontoriul fortificat. În secolul XIV biserica episcopală era construită aici, ceea ce este specific pentru regiunea balcano-dunăreană.

Cuvinte cheie: biserică, Cetatea Albă, Chilia, oraș fortificat, arhitectură comparativă.

BISERICILE DIN BANAT ÎN ULTIMELE TREI SECOLE – ASPECTE DE TIPOLOGIE ȘI INFLUENȚĂ ÎN STRUCTURA URBANĂ

LILIANA ROȘIU

Programul arhitecturii religioase pare să fie unul din promotorii importanți ai evoluției urbane. Biserica ia parte la organizarea spațiului orașelor, instituind diverse relații la nivel urban și în caracteristici arhitectonice.

Tipologia bisericilor din provincia Banat în ultimele trei secole exprimă preferințe diverse. În secolul al XVIII-lea este utilizat barocul și o varietate de modele de-a lungul următoarelor două secole. În același timp, intervenția în structura urbană se schimbă dintr-un element activ care determină configurația orașului în secolul al XVIII-lea, într-un suport al continuității urbane în secolul al XIX-lea, devenit un accent arhitectural în ultimul secol.

Diversele aspecte privind influența bisericii în configurația urbană pot fi detectate în unele exemple care încearcă să arate soluțiile aplicate în câteva orașe importante ale Banatului.

Cuvinte cheie: amplasament, relație, model, structura urbană, influențe, mediu.

ORAȘUL MEDIEVAL ROMÂNESC EXTRACARPATIC, LOC AL INOVĂRII ARHITECTURII BISERICEȘTI PANĂ ÎN SEC. XIX

TEODOR OCTAVIAN GHEORGHIU

Relația dintre orașe și arhitectura de cult este o constantă a întregii istorii a umanității. În sfera urbanisticii medievale românești din exteriorul Carpaților, biserica a devenit, încă de la fondare, fie o piesă principală a centrului urban, fie o anexă a unor asambluri aulice sau de altă factură (curți boierești, mănăstiri, schituri, hanuri), fie centru de cartier. În comunicare voi urmări două aspecte paralele ale acestei relații oraș- biserică. Primul se referă la urbanistică, analizându-se dinamica amplasamentelor respectivelor arhitecturi (ca ansamblu sau piesă de arhitectură) în oraș. Al doilea se referă la dinamica formelor acestei arhitecturi.

Ca studii de caz propun două perechi de orașe (din categoria celor mari- foste capitale- și celor mici) din cele două provincii: Iași - Târgu Ocna (pentru Moldova) și Târgoviște – Buzău (pentru Țara Românească).

Una dintre concluziile comunicării este că orașul românesc medieval și, în special, orașul de reședință a domniei, a fost tot timpul un spațiu în care s-a încurajat experimentarea diferitelor modele de arhitectură bisericească, combinarea formelor și structurilor și s-a manifestat permeabilitate față de diversele influențe. Sunt fenomene întâlnite mai ales în sec. XVII-XIX.

Aducând discuția în timpurile noastre, se poate observa același fenomen. Dacă în orașele mici și, mai ales în mediul rural, edificarea de biserici noi este o sumă de gesturi conformiste, foarte strict dirijate formal și indiferente față de context, în orașele mari –un caz aparte este Timișoara- arhitectura religioasă scrutează sursele primare, combină modele, inovează, fără a ieși din structura canonică bazică.

Cuvinte cheie: orașul românesc, biserică, Evul Mediu, model, inovație.

BISERICA – INDICATOR AL DINAMICII URBALE A ORAȘULUI GALAȚI

VIOLETA PUȘCAȘU

Subiectul studiului este valoarea de reper indicator al bisericii în clarificarea dinamicii peisajului la nivel micro-teritorial. Criteriul pozițional și funcțional al bisericilor, aplicat pentru orașul Galați, face remarcabilă dinamica urbană, în cele trei forme ale sale: teritorial, economic și socio-cultural.

Orașul Galați relevă în esență, la scară mică, translația produsă în relațiile spațiale dezvoltate de biserică de-a lungul ultimului secol de evoluție urbană românească, prin lipirea la un centru vechi al orașului, limitată simbolic la biseica-monument Precista, a două extinderi teritoriale proprii istoriei recente: valea orașului (fostul cartier-mahala Bădălan cu două biserici fără parohie) și noul cartier rezidențial Dimitrie Cantemir, exemplul contemporan al unei parohii fără biserică.

Cuvinte cheie: indicator spațial, Galați, peisaj urban, biserică.

BISERICA ȘI SPAȚIUL PUBLIC ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

CORNELIU CRĂCIUN

Articolul prezintă – începând de la opiniile actuale privitoare la spațiile publice și rolul lor în viața comunităților – circumstanțele și formele în care Biserica s-a manifestat în spațiul public urban din perioada interbelică, un spațiu care, mai târziu, a devenit tot mai politizat. Pe

de o parte, Biserica a acționat – în continuarea programului – din interiorul tanernacolului; pe de altă parte, în acest spațiu public Biserica s-a intersectat cu factorii laici, care de multe ori au fost de natură politică. Manifestările religioase – fapt demonstrat prin exemplele expuse – au fost concepute și dezvoltate ca rituri cu funcții bine determinate, care au avut ca scop atât creșterea influenței Bisericii asupra credincioșilor, cât și consolidarea relațiilor afective dintre credincioși, precum și dintre aceștia și Biserica.

ASPECTE ALE RESPONSABILITĂȚII CLERULUI GRECO-CATOLIC FAȚĂ DE CERINȚELE REFORMISMULUI ILUMINIST IOSEFINIST

IOAN HORGA

Clerul catolic a avut în timpul epocii lui Iosef II rolul de a forma cetățeni buni creștini ai Imperiului, în spiritul loialității față de Curtea de la Viena. Pentru a atrage clerul de partea sa, Curtea de la Viena a încercat să îmbunătățească situația materială a clerului greco-catolic. În această lucrare se vorbește și despre veniturile din Imperiul austriac ale clerului greco-catolic. Clerului i-au fost date și responsabilități ca funcționari ai statului, fiind implicați în probleme caritabile, educaționale și economice.

Cuvinte cheie: cler, greco-catolici, venituri, responsabilități.

REPERE ALE IMPLICĂRII COMUNITĂȚII EVREIEȘTI ÎN VIAȚA ORAȘULUI ORADEA

MIHAI D. DRECIN, GABRIEL MOISA

În prima parte a lucrării sunt prezentate date statistice privind evoluția numerică a populației evreiești în Oradea, din timpul secolului al XV-lea și până astăzi. Rezultă că în perioada 1867–1944 procentul său în populația din oraș a crescut, devenind incontestabil majoritatea etnică a populației. Holocaustul declanșat de ocupația ungară prin deportarea din mai-iunie 1944 la Auschwitz a eliminat aproape în întregime comunitatea din Oradea. Evreii s-au remarcat prin modernizarea orașului, fiind foarte activi în domeniul industriei, comerțului, bancar, construcțiilor, vieții culturale, învățământ și sănătate. Perioada interbelică a fost benefică pentru afirmarea evreilor în Oradea, inclusiv în viața politică a României Mari. Astăzi, acești aproape 800 de evrei de naționalitate română sunt cetățeni respectabili ai orașului nostru, fiind o reală punte de legătură între trecut și viitor.

Cuvinte cheie: comunitate evreiască, industrie, sistem bancar, Oradea, România.

ORADEA ȘI ȘCOLILE SALE CONFESIONALE ÎN SECOLUL XX

ION ZAINEA

În prima jumătate a sec. XX, mai exact până în 1948, Oradea s-a numărat între orașele cu un număr însemnat de școli confesionale. În anul 1938, funcționau în oraș 12 școli primare și șase grădinițe confesionale. În 1948, conform decretului prin care s-a făcut naționalizarea clădirilor și bunurilor școlilor confesionale, din cele 109 școli confesionale existente în județul Bihor, 29 se aflau în Oradea.

Spațiile destinate procesului de învățământ cuprindeau clădiri, curți, grădini, ferme, terenuri arabile, pășuni, vii, care laolaltă reprezentau valori considerabile. Cadrele didactice de la școlile confesionale erau numite de Inspectoratul Școlar județean, la propunerea cultului respectiv, care avea destul de multă libertate în acest sens. Elevii care frecventau școlile

confesionale aparțineau, de regulă, confesiunii care susținea școala. Erau primiți însă și elevi aparținând altor confesiuni. Promovarea dintr-o clasă în alta se făcea pe baza unui examen la sfârșitul anului școlar. La absolvirea școlii primare, elevii susțineau un examen final în fața unei comisii alcătuite din trei învățători de la școlile de stat, unul din ei trebuind să cunoască limba de predare a școlii.

Școlile profesionale realizau venituri proprii din impozitul pe cult, chirii, arendări de terenuri și taxa de înscriere pe care o plăteau elevii, suficiente, adesea, pentru acoperirea salariului învățătorilor și altor cheltuieli necesare, precum întreținerea și administrarea școlii, asigurări, ajutor social pentru elevi, fondul de pensie pentru învățători. O altă parte din bani venea de la bugetul de stat.

Instaurarea „democrației populare”, la 30 decembrie 1947, a fost urmată de măsuri privind restructurarea întregului sistem de învățământ, care a început cu naționalizarea școlilor profesionale și particulare. După hiatusul din perioada comunistă, unitățile de învățământ teologice și-au reluat activitatea începând cu anul 1990. Astăzi există în Oradea un liceu teologic romano-catolic, un seminar teologic greco-catolic, un liceu teologic reformat, un liceu teologic baptist, un liceu teologic pentecostal și un liceu teologic ortodox.

Cuvinte cheie: etnie, confesiune, școală, biserică.

DIALOGUL INTERCONFESIONAL ȘI MIȘCAREA ECUMENICĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX. STUDIU DE CAZ: ORADEA

MIRCEA BRIE

Noua Europă va reuni pluralitatea religiilor, tradițiilor și culturilor. Procesul integrării europene nu are doar implicații politice, ci și economice, politice, sociale și religioase. În acest context, construirea Noii Europe necesită un dialog interreligios. Perspectivele mișcării ecumenice mondiale și europene privesc realizarea unității bisericilor. Există o tendință vizibilă de realizare a unității în diversitate, în același timp trebuie luate în considerație obstacolele care există în fața acestei viziuni. Un mare pas înainte în Europa a fost făcut prin cooperarea dintre CEC și CCEE pentru organizarea Întrunirilor Ecumenice Europene și elaborarea documentului intitulat Charta Oecumenica.

Dialogul ecumenic se bazează practic pe fenomenul cercurilor concentrice. Ceea ce este important, este, de fapt, cât de mult au în comun părțile, sau cât de mult s-a îndepărtat definiția creștină de punctul de vedere doctrinar, administrativ și juridic. Dialogul este modul ideal de a pune față în față puncte de vedere diferite, de examinare a divergențelor care îi separă pe creștini. În dialogul ecumenic, seriozitatea angajării și profunzimea problemelor care se cer soluționate sunt evidente.

Cuvinte cheie: mișcare ecumenică, dialog, conflicte, pace.

DESPRE ECONOMIA URBANĂ ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ (SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIV-LEA – PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA)

LAURENȚIU RĂDVAN

Studiul de față se ocupă de modul în care era organizată economia în orașele medievale din Moldova în sec. XIV-XVI. Principalele izvoare pe care le avem la dispoziție arată că negoțul era principala ocupație a orășenilor. Pentru Moldova, principala direcție a comerțului extern a fost dată de creșterea în importanță din a doua jumătate a sec. al XIV-lea a traseului „drumului moldovenesc”, ce traversa țara de la Marea Neagră spre Polonia. A doua rută ca importanță era drumul ce făcea legătura între Chilia și Brașov, prin sudul Moldovei. Studiul

se ocupă de principalii parteneri de comerț ai Moldovei (Liov, Brașov, Bistrița, Sibiu, Genova) și de felul în care aceștia au influențat economia orașelor de la est de Carpați. În baza privilegiului dat de Alexandru cel Bun în 1408 negustorii din Liov au fost cei mai activi în Moldova, unde aduceau postavuri și obiecte din metal. Lor le urmau negustorii din Brașov, care au primit tarife vamale preferențiale de la același Alexandru cel Bun. Baza comerțului lor era dată de postavuri, animale și produse orientale. În fine, se presupune că și genovezii de la Caffa sau Cetatea Albă au avut un privilegiu, ce reglementa raporturile cu domnii Moldovei.

Cuvinte cheie: economie urbană, Moldova, negustor, meșteșugar, comerț, piață, privilegiu.

**RELAȚIILE ORAȘ – BISERICĂ DE-A LUNGUL SECOLELOR /
THE RELATIONSHIPS BETWEEN TOWN
AND CHURCH DURING CENTURIES**

**PROPE TURCOS ET INTER SCISMATICOS. CONVENTURILE
ORDINELOR MENDICANTE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ
(SECOLELE XIV–XVI)**

ALEXANDRU CIOCÎLTAN*

**PROPE TURCOS ET INTER SCISMATICOS. THE MONASTERIES
OF THE MENDICANT ORDERS IN WALLACHIA (14TH–16TH CENTURIES)**

Abstract: Although the Dominican missionaries were active in the region south of the Carpathians as early as the 13th century, only in the next century they founded here monasteries: one in Câmpulung and another one in Târgoviște. The first monastery was founded probably in 1344 in the residence-city by the prince Nicolae Alexandru and his wife Clara. The Dominican monastery in Târgoviște was built before 1370. The two houses of the Order formed the *contrata Valachiae Maioris*, which was incorporated in the Congregation of Pilgrim Friars (1377). After 1456 the two monasteries in Wallachia were assigned to the Dominican province of Hungary. The monastery in Târgoviște and the *contrata Valachiae Maioris* were last mentioned in 1496. The existence of the Dominican houses in Wallachia ceased under unknown circumstances between 1496 and 1532.

The Franciscan Order was represented in Wallachia by two monasteries. The first, in Severin, was founded in 1365–1369 by the Hungarian king Louis of Anjou. The monastery belonged to the custody of Bulgaria. Its mission was to propagate the Catholic faith among Bulgarians and Romanians. The monastery was destroyed by the Ottoman invasions in the last decade of the 14th century. Later, in 1507, another Franciscan monastery was founded in Târgoviște, which belonged to the custody of Transylvania. It was deserted by friars between 1552 and 1554, most probably in 1553, as a consequence of the victory of the Ottoman armies and their protected prince against the Habsburg faction.

The present study is dedicated to the first stage of the history of the monasteries of the Mendicant Orders in Wallachia, closed at the middle of the 16th century.

Keywords: Mendicant Orders, Monasteries, Dominicans, Franciscans, Saxons, Towns, Trade, Wallachia, Câmpulung, Târgoviște, Severin.

---

* Alexandru Ciocîltan, Ph. D. candidate, editor (*Revista istorică; Historical Yearbook*), “Nicolae Iorga” History Institute, 1, Aviatorilor Boulevard, 011851 Bucharest, Romania, e-mail: alexcioca7@yahoo.com

LES ÉGLISES DANS LES VILLES DE LA VALACHIE (XIIIe–XVIe SIÈCLES)

GHEORGHE I. CANTACUZINO*

CHURCHES OF THE MEDIEVAL VALACHIAN TOWNS (13th – 16th CENTURIES)

Abstract. Usually, it is believed that the number of churches, cult edifices erected in towns, in the middle of a neighbourhood, reflects the number of inhabitants of the settlement. The growth in population determined the construction of new churches or the enlargement of the existing ones, in the same manner in which the changes produced in the demographic evolution resulted in the abandonment of some of the cult edifices. These elements can be examined in various towns by comparing the construction or transformation dates of the churches, as they are known from engravings, documents or from the results of archaeological excavations. By examining the number of churches in the medieval towns of Valachia – Câmpulung, Argeş, Severin, Târgovişte, Bucureşti, Râmnicu Vâlcea, Buzău, Piteşti, Craiova – or in areas that have lost their urban character – Târgşor, Gherghiţa, Floci – one can come to interesting conclusions concerning the evolution of these settlements. The cult edifices of the different confessions belonged to a population comprising different ethnic groups. In the analysis of the connection between the number of cult edifices and the number of inhabitants, one has to take into account the circumstances in which the churches were founded, the religious reasons, the type of church – parish church, class chapel, monasteries erected in towns or nearby. The great number of churches reflects quite clearly the importance of the town, especially of those where there were princes' residences, metropolitan or bishops' churches, administrative centres.

Key words: Church, Cult Edifice, Town, Valachia, Archaeological Excavations, Demographic Evolution, Urbanisation.

L'étude des églises situées dans les villes, éléments représentatifs de la civilisation urbaine médiévale, peut regarder une multitude de problèmes. Erigées pour couvrir les besoins d'ordre spirituel des habitants des villes, les églises constituaient le centre des noyaux d'habitation, les futurs quartiers, en représentant des repères dans la structure urbanistique. Le nombre des édifices de culte reflète le nombre de la population des localités. L'accroissement du nombre d'habitants ainsi que de leurs ressources matérielles pouvait déterminer la construction de nouvelles

---

* Gheorghe I. Cantacuzino, Ph.D. in History, scientific researcher, Institute of Archaeology "Vasile Pârvan", Str. Henri Coandă 11, 010667, Bucharest, Romania, e-mail: vasile_parvan@hotmail.com

“NEGRU VODĂ” MONASTERY AND ITS PLACE IN THE HISTORY OF CÂMPULUNG TOWN

CARMEN OPRESCU*

Abstract. Built by Matei Basarab in 1635–1638, “Negru Vodă” monastery had a particularly important role in the town life, from the very moment of its setting up. It had a special status as a monastery located in the perimeter within the town and equipped by the founder with inn, shops, printing-house and fortified premises. Matei Basarab is the founder of most churches and monasteries in the entire history of the Romanians, and the transformation of the oldest princely residence of Wallachia into a monastery, seems to have had multiple reasons: political, dynastic, religious, strategic. In special political and economic circumstances, the emergence of the monastery will mark Câmpulung’s cultural and spiritual life and a historic process for the town, the destruction of the Câmpulung’s community organization, its privileges and properties, the monks here seizing other rights, properties and privileges which had belonged to the community. For example, from its setting up, the fair attended by foreign merchants, held annually on a different ground for the town, will be held under the administration of the monastery, in a place provided by the ruler with shops and inns near the monastery. Preceded by the princely court on the same site, the monastery will continue the transformation process of morphological structure of town planning.

Key words: Convent, Town, Câmpulung, Wallachia, Fortress, Orthodox, Catholic, Founder, Fair.

Built by Matei Basarab (September 1632 – April 1654) between 1635–1638, “Negru Vodă” monastery (Fig. 1) had a particularly important role in Câmpulung town’s history, from the very moment of its setting up. It was documentary recorded before the 19th century, as *Câmpulung Monastery* or *The Monastery of Câmpulung* and had a special status: on the one hand a monastery of “obștejitie” [community] category, a status given by Matei Basarab in accordance with Mihai Viteazul’s document of 13 April 1596¹, on the other hand a convent for monks located within the perimeter of an urban properly endowed settlement, a situation resulted from the same founder’s will.

---

* Carmen Opreescu, Ph. D. in Art history; art historian, lecturer, University of Pitești, Faculty of Social Humanities Sciences (History Department), Str. Târgu din Vale, nr. 1, corpul A (nou), et. 4, 110040, Pitești, județul Argeș, Romania, e-mail: carmenjiop@yahoo.com

¹ Daniel Barbu, *Mihai Viteazul, “Tocmeala” pentru viața monastirească de obște din Țara Românească*, in *A Romanian Constitutional Archaeology*, <http://ebooks.unibuc.ro/StiintePOL/arheologie/capitolul%20II.htm> [12.12.2008].

THE FOUNDATIONAL POLITICS OF THE WALLACHIAN VOIVODES IN THE XVth CENTURY: THE CASE OF THE PRINCELY CHURCHES FROM ARGEȘ AND TÂRGOVIȘTE

RAMONA ADINA NEACȘA (LUPU) *

Abstract: The first concern of a voivode, as soon as he acceded to the throne, was to build the church where he was to be buried. The fact that some voivodes chose to build at Târgoviște, like the case of Alexandru Aldea, who thus affirmed the tradition continuity with his father, Mircea the Elder, and others at Argeș, like Vlad Dracul and Neagoe Basarab, reflect not only a religious attitude, but also a political and dynastical one. The towns Târgoviște and Argeș mirror the beginnings of rival dynasties, in the same way in which, at the beginning of the XVI century, the monasteries from the same towns, rebuild by Radu the Great and Neagoe Basarab, mark, in the founder's intention, the symbol of other dynasties.

Therefore the foundation illustrates in many cases the desire to associate to a tradition, and building a church, that according to the foundational right will become the family necropolis, can legitimate the right to the throne of an illegitimate voivode. Next to the religious signification, the churches had a powerful social and political signification. Only in this way can we explain the violent attitude that some rulers, like Vlad Dracul and Mihnea the Evil, had towards their predecessors and rivals foundations, like in the case of Târgșor or Bistrița.

In our presentation we wish to underline some of the significations of the attitude that the Wallach voivodes from the XVth and the beginning of the XVIth century had towards the churchly foundations, mostly those from the towns Târgoviște and Argeș, where the metropolitan seats were.

Key words: Byzantine “Symphony”, Founder, Foundational Right, Metropolitan Seat, Dynastic Legitimacy.

In the modern historiography, the Medieval Age was characterized, more than any other historical era, as the highlight of the sacred power. The man himself remained profoundly religious in his essence, permanently guided by the divine presence in every day life. Never, before or after this era, the dependence of the earthly things towards the divine order wasn't so obvious, the interaction between the earthly and the empyreal powers so clearly placed, and the intermediary competences between them attributed in such a decided and clear manner.¹ The two

---

* Ramona Adina Neacșa (Lupu), Teacher Assistant, Ph. D. candidate, “Valahia” University of Târgoviște, Str. Lt. Stancu Ion, nr. 35, 130105 Târgoviște, Romania, e-mail: ramih78@yahoo.com

¹ Oana Dragotoni, “Implicarea Bisericii în practica juridică din Țara Românească, în timpul lui Matei Basarab”, *RI* 7, no. 5-6 (1996): 345.

LA VILLE DE TURNU SEVERIN – DE SA FONDATION EN TANT QUE CHEF-LIEU DU DÉPARTEMENT DE MEHEDIŢI À SA TRANSFORMATION EN CENTRE ÉPISCOPAL

SANDA NASTASIA BABONIU, IULIAN NEDELICU, OFELIA MITRACHE*

THE TOWN OF TURNU SEVERIN – FROM ITS ESTABLISHMENT AS THE RESIDENTIAL TOWN OF THE COUNTY OF MEHEDIŢI TO ITS (RE)BECOMING AS EPISCOPAL CENTRE

Abstract. Founded in 1833, the town of Turnu Severin led to the creation of a new religious centre in the Western part of Walachia and, then, of Romania. It is a centre with multiple contributions both to the development of the modern town as residential centre of the Mehedinţi County and as a religious place for this part of Oltenia. During the communist regime the Church had to preserve alive the ancient faith, as well as to defend its patrimony, especially the cultural one. As soon as this period ended, the Church of Severin received again an increased educational, social, cultural and pilgrimage role in the life of the Romanian Orthodox Church, when the Episcopacy of Severin and Strehaia was recreated here after the year 2000.

Key words: Church, Severin and Strehaia Bishopric, Bishop, School, Sanitary Education, Culture.

Turnu Severin est une localité urbaine qui a son origine dans l'antique localité romaine Drobeta. Par ailleurs le Severin médiéval est l'un des vieux centres épiscopaux de la Roumanie. En 1972 la ville est devenu municiple et a reçu le nom de Drobeta Turnu Severin.

Les premiers vestiges du christianisme sur le territoire de la ville de Severin datent du IIe siècle après Jésus-Christ et ont été découverts dans une villa rustique de la région. On y a découvert quelques pièces ayant des signes chrétiens: une petite lampe paysanne qui avait représenté sur le couvercle un dauphin, un broc sur lequel était incisé le signe de la croix et des épingles à cheveux ayant la tête en

---

* Sanda Nastasia Baboniu, History teacher, „Domnul Tudor” Technical Secondary School of Drobeta Turnu Severin, private adress: Aleea Crizantemelor, no.4, bl. N8, sc. A, apart. 12, 220047, Drobeta Turnu Severin, Romania, e-mail: sandab68@yahoo.com;

Ofelia Mitrache, History teacher, „Alice Voinescu” Secondary School of Drobeta Turnu Severin, e-mail: ofedrobeta@hotmail.com;

Iulian Nedelcu, priest, Theology Ph.D. graduand, MA in History, priest at „St. Nicholas” Church, Orşova; cultural counsellor at Severin and Strehaia Bishopric, Drobeta Turnu Severin; e-mail: parohiaorsova@yahoo.com

ASISTENȚA SOCIALĂ ȘI BISERICA DE LA MEDIEVAL LA MODERN, DE LA GENERAL EUROPEAN LA REGIONAL TRANSILVĂNEAN

ENIKÓ RÜSZ-FOGARASI*

THE RELATIONSHIP OF SOCIAL ASSISTANCE AND THE CHURCH FROM MEDIEVAL TO MODERN TIMES, FROM A GENERAL TO A REGIONAL (TRANSYLVANIAN) PERSPECTIVE

Abstract. The paper to be presented discusses the changes that occurred in the field of social assistance from medieval to modern times. It follows the development of the public and private institutions that are meant to help those in difficult situations. The study traces the development of social assistance with particular regard to its relationship to the church. It takes into account the changes that occurred in the extent the church was involved in the concerns of the time related to the poor and miserable, also during the time when management of these concerns was taken over by the municipality. The study regards in parallel the changes occurring both in Europe in general and in Transylvania in particular. The last part of the paper points towards the diversification of social assistance in modern times and the major changes that took place in its relationship to the church, the churches of Transylvania.

Key words: Church, Hospitals, Almshouse, Social Assistance, Social Solidarity, Social Security, Medical Care.

În demersul nostru ne referim la schimbările petrecute în domeniul asistenței sociale de la medieval la modern. Vom urmări evoluția acelor instituții publice și private care au menirea de a-i ajuta pe cei aflați în dificultate. Aceste instituții adăposteau peregrini, săraci, bolnavi, tineri studioși lipsiți de posibilități financiare, persoane eliberate din captivitatea turcească, oameni cu dizabilități înnăscute ori dobândite pe parcursul vieții. Sursele documentare și narative ale vremii utilizează termenii *xenodocium* și *hospital* pentru desemnarea acestor instituții. Până nu demult, literatura română de specialitate a folosit cuvântul *spital* pentru a defini varietatea instituțiilor de asistență. Deoarece termenul *spital* în limba română ne duce cu gândul la instituțiile curative, credem că termenul de așezământ ospitalier ar fi cel mai indicat pentru instituțiile sociale și de îngrijire pentru a fi în concordanță cu realitatea Evului Mediu și a epocii pre-moderne.

---

* Enikó, Rűsz-Fogarasi, Ph.D. in History, Assistant Professor, Babeș-Bolyai University, Faculty of History and Philosophy, Str. Mihail Kogălniceanu, nr.1, 400084, Cluj-Napoca, Romania, e-mail: enikorf@gmail.com

LUPTA DINTRE REFORMAȚI ȘI CATOLICI PENTRU CONDUCEREA ORAȘULUI SATU MARE

JUDIT PÁL*

THE CONFLICT BETWEEN PROTESTANTS AND CATHOLICS FOR THE LEADERSHIP OF SATU MARE TOWN

Abstract. The article approaches the conflict between Protestants and Catholics for the leadership of Satu Mare town. The majority of the town's citizens were Protestants but, because the Habsburg Administration controlled more and more the free royal towns, the catholic religion had spread out. In the middle of 18th century a new catholic offensive had begun, after some previous attempts. The new catholic royal town headman was a client of Károlyi noblemen, who were the richest landed gentry and the supreme headman of the county. A financial investigation was followed by repressive measures against Protestant Church. The upper forms of the protestant gymnasium were cut off. The conflict had also a symbolic aspect and it broke out on the occasion of building dwellings for officers. The army which was in town was seen as a threat by the Protestants because it represented the central power (the catholic one). The leader of the protests was the old protestant town's elite but their action was condemned to fail.

Key words: Satu Mare Town, Protestants, Catholics, Religious Conflict.

În Ungaria, secolul al XVIII-lea a fost un secol în care Contrareforma, începută cu un secol mai înainte, a dat pe deplin roade. Întărirea puterii centrale, și odată cu aceasta, controlul tot mai vast exercitat asupra orașelor libere regești au mers mână în mână cu răspândirea tot mai largă a religiei catolice, iar luptele confesionale și-au pus amprenta, câteodată, și pe întâmplări și teme aparent neutre din punct de vedere confesional.

La începutul secolului al XVIII-lea situația celor două localități gemene despărțite de Someș, Sătmar și Mintiu, era destul de critică. Răscoala condusă de Francisc Rákóczi al II-lea a provocat mari distrugerii în regiune. În 1703 orașul a fost distrus și incendiat, locuitorii s-au refugiat în altă parte și s-au întors abia treptat. După încheierea păcii de la Satu Mare au fost consemnate doar 101 familii

---

* Judit Pál, Ph.D. in History, Associate Professor, Babeș-Bolyai University, Faculty of History and Philosophy, Str. Mihail Kogălniceanu, nr.1, 400084, Cluj-Napoca, Romania, e-mail: hiphi@hiphi.ubbcluj.ro

THE CHURCH AND THE SOUTHERN BANAT URBAN COMMUNITIES BETWEEN THE “BORDER GUARD” PERIOD AND THE INSTAURATION OF COMMUNISM

CONSTANTIN JUAN-PETROI*

Abstract. The 19th and 20th centuries were decisive for the development of the towns from the South Banat (the Mountainous Banat). The factors that determined their evolution on diverse plans starting from the architectural and urbanity ones and going to that of centre of influence for the liminary zones or that of formation of the urban mentality among its more numerous inhabitants were numerous: the border organisation of the area and its dissolution later, the mining exploitations of the area and the development of certain industries, the increase and, then, the diversification of the transport networks, the growth of the population through migrations (especially from the Central European areas), the accelerated industrialisation and its retrogression towards the end of the period of reference. Moreover, the permanent dialogue of the Orthodox and Catholic churches, but also that of the Evangelic one, the educational role of these institutions in the family life, in the school, health and cultural development, their help for the social aid granted to individuals or to other communities are remarkable.

The Orthodox Church, in majority in the area, had a distinctive role during the achievement of the Great Union of 1918, but through a permanent dialogue also in the period between the two wars. The communism instauration poisonously affected both churches. After the fall of the totalitarianism their social and cultural role in the religious education was redefined.

The analysis of these problems is made through references to the towns of Baziaș, Băile Herculane, Moldova Nouă and Orșova, places having an evolution, but also a decline, determined from case to case, by different own particularities.

Key words: Church, Border Guard Regiment, The 1848 Revolution, The Great Union, School, Sanitary Education, Demographic Recordings, Church architecture, Ethnic Groups, Culture.

The Southern Banat towns developed during the first decades of the 19th century because of their role in organizing the Imperial Border Guard Regiments and in developing the ways of communication. At the beginning there were the roads (especially due to the construction in 1834–1846 of the road along the

---

* Juan-Petroi Constantin, retired History teacher, main Museum Custodian, The Cultural-Scientific Foundation “The Danube-Donau”, str. 1 Decembrie 1918, nr. 31, sc. B, apart. 11, Orșova, Romania, e-mail: juanpetroi@yahoo.com

SINAGOGILE DIN IAȘI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA (ASPECTE CULTURALE, SOCIALE, ARHITECTONICE ȘI URBANISTICE)

DAN DUMITRU IACOB*

SYNAGOGUES OF IAȘI AT THE MIDDLE OF 19TH CENTURY (CULTURAL, SOCIAL, ARCHITECTURAL AND URBANISTIC ASPECTS)

Abstract. The subject of this study refers to the location of the synagogues in the urban perimeter of Iași town at the middle of 19th century. The main documentary support of this analysis is an unpublished document, more exactly a list of the synagogues from Iași at the 1st of November 1843 (see annex 1).

The studying of the document has been preceded by the clearing up synonyms of the synagogue word in the Romanian documents from the middle of the 19th century. We have also emphasized which were the most important medieval restrictions concerning the settlement and the location of mosaic cult places on the Romanian territory. In the Middle Age the Jews were allowed to build synagogues anywhere they wanted to, but only with the approval of the Moldavian rulers who also decided over the afterwards activities of the repairing and changes of the buildings.

There are the first certain restrictions of the synagogues settlement during 18th century. The synagogues had to be built from wood and they had to be placed on the outskirts of the Christian dwelling places or in isolated places and to have a common architecture. Even if the restrictions weren't respected and put in the practice consequently, they had important discriminatory effects not only on the social level but also on the urban level which has been transmitted in the 19th century. This is an explanation of the fact that even after the Jews settled on the central streets of towns, many synagogues weren't conspicuous in any kind because they were built or settled in the back of the buildings from the front side of the streets.

In Moldavia, in the middle of the 19th century there was at least one important synagogue in all towns and market towns where Jewish community lived. In Iași the number of synagogues increased in the four-five decades while the Jewish population of this town was increasing in a surprisingly way representing almost half of the town's population. For such a significant Jewish community there were approximately 30-40 synagogues and houses for prayers, (3-5 big synagogues) plus a large number of confessional schools having less importance.

Both interpretations of demographical situation and of the plan with the spreading out of synagogues on the Iași territory made us jump at several simple conclusions. The synagogues were placed most of the cases in the centre of the places with an important density of Jewish population but also in the places where Jews has just begun to establish. The oldest synagogues but also the largest number of them were placed in

---

* Dan Dumitru Iacob, Ph.D. in History, researcher at the Institute of Socio-Human Research from Sibiu, Bulevardul Victoriei, 40, 550024, Sibiu, Romania, e-mail: iacob@icsusib.ro.

Târgu Cucului and Târgu de Jos districts, these were traditional areas for dwelling and for economic Jewish activity.

The neighbourhood relation between synagogues and boyars properties was a cohabitation one which was motivated by the economical interests; there were more synagogues which functioned on the hired boyar's properties. There were also difficult situations. The authorities were interested to control the increasing of Jewish population and they introduced new restrictions concerning the setting up synagogues such as the establishing of a minimal distance of 150 *stânjeni* (330 m) between synagogues and churches and the holding of some administrative documents of setting up. These measurements were on the one hand, an instrument of resistance which was used by the majority Christian population who felt threatened by a Jewish neighbourhood.

On the other hand these disposals represented an excellent legal cover up for different interests and arbitrary measures exerted by the private and the authorities of the time in the detriment of Jewish communities from the towns of Moldavia and Walachia Principalities.

The document from 1843 offers us also information about social aspects. The synagogues from Iași have been set up and most of them were patronized or administrated by the rich Jews, guilds and by community. Some of the synagogues have been set up by the families of some community leaders, rich tradesman and bankers, we can mention here some of them who are well known such as: Michel Daniel and his descendents, Naftule Zisu Caufman, Pascal (Hascal) Botoșăneanul, Șimon Diamant, Iancu and Solomon Feighilis.

Key words: Iași, Towns, Synagogue, Jewish Community.

Vechile sinagogi care se mai păstrează astăzi în România reprezintă tezaure ale spiritualității, culturii, identității și istoriei evreilor care au viețuit aici. Din nefericire, numărul lor este în continuă scădere, pe măsură ce dispar comunitățile pe care le-au înființat și întreținut.¹ Dacă eforturi de restaurare se mai fac în unele locuri, prin sprijin financiar extern sau prin implicarea autorităților locale, acestea rămân totuși cazuri izolate. Mult mai vizibile și consistente sunt eforturile științifice – de ordin documentar, analitic și sintetic – de recuperare a istoriei edificiilor iudaice, existente sau dispărute, demersuri ale căror rezultate nu privesc doar istoria comunităților evreiești în sine, ci și pe cea intercomunitară, interetnică și interconfesională. Spre exemplu, studiarea repartiției teritoriale a instituțiilor evreiești (sinagogi, școli confesionale, băi rituale, căsăpii, spitale ș.a.), în corelație cu evoluția demografică și morfologia urbană, poate servi la conturarea ariilor de habitat evreiesc dintr-un anumit oraș, precum și la detectarea unor caracteristici privitoare la relațiile de vecinătate cu populația majoritară. Acesta este subiectul pe care intenționăm să-l tratăm, cu referire specială asupra sinagogilor din orașul Iași de la mijlocul secolului al XIX-lea.

---

¹ Vezi lista monumentelor de cult mozaic din România la: Comunitatea Evreiască din România, http://www.romanianjewish.org/ro/fedrom_03.html [10.02.2009]. Un extras cu lista monumentelor istorice evreiești, realizat după *Lista Monumentelor Istorice*, vezi la: <http://www.judaica.ro/files/tabel-1.xls> [10.02.2009].

***RELAȚIILE ORAȘ – BISERICĂ SUB ASPECT URBANISTIC /
THE RELATIONSHIPS BETWEEN TOWN
AND CHURCH FROM URBAN STANDPOINT***

**IMPORTANȚA PLANURILOR CADASTRALE ÎN LOCALIZAREA UNOR
BISERICI DISPĂRUTE. DOUĂ CAZURI SEMNIFICATIVE LA MEDIAȘ**

MICHEL TANASE*

**THE IMPORTANCE OF CADASTRAL PLANS IN LOCALIZING
LOST CHURCHES. TWO CASE STUDIES FROM MEDIAȘ**

Abstract: The object of this paper is the analytical geo-historical attempt to locate the setting of the first orthodox church in Mediaș. In order to locate the first Saxon and Hungarian churches, the Saxon historiography used old plans of the settlements where the name indications of the holy places did not always correspond to the documentary realities. A thorough analysis based on chronicles or the collective memory was left out, therefore the limitation to sometimes approximate setting proposals.

By using cadastral plans from 1895, the last graphical form of urban and parcelled out “crystallization”, by integrating doubtless documentary attestations and with the confirmation of several old plans, the paper addresses the localization of the following two catholic churches (that is until the Reformation): *Nicolaus Kirche*, which is not documentary attested but attributed through chronicles to the first Saxon colonists’ settlement, and *Ecclesia Sancti Udalrici*, attested in 1477. They both disappeared at unknown dates, but probably due to the local political and religious changes after the defeat of the Hungarian army at Mohács (1526). It was on this occasion that the last count of Hungarian origin from Mediaș disappeared and his church, the church of the “Castel”, was to be taken over by the Saxon community, which would abandon *Nicolaus Kirche*. The highlight of the paper is the attempt to locate the first church of the Romanians. Although the existence of native Romanians and of their leader is documentary attested beyond any doubt, their first church does not appear in the plans. Historically speaking, we are facing an indisputable reality: the presence of Christian natives, the Walachians to be, who were well organised politically and economically (they had formed an opposition that the king could not repress), implied the existence of a religious Building. The location suggestion, which goes beyond a mere hypothesis due to the value of the “crystallization” on the ground of the evolution and the modifications of an inner part of the building, represents the main topic of the paper.

Key words: Church, Fortified Towns, Urbanism, Transylvania.

---

* Michel Tanase, Ph. D. in Urbanism, urbanist, member of CTHS (Comité des travaux historiques et scientifiques du Ministère de l’Education Nationale), Paris, private address: 1, rue d’Alsace, F-93150 Le Blanc Mesnil, France, e-mail: michel.tanase@dbmail.com

PREZENȚE ALE ARHITECTURII ECLEZIASTICE AUTOHTONE ÎN CETATEA ALBĂ ȘI CHILIA

TAMARA NESTEROV*

PRESENCE OF LOCAL ECCLESIASTICAL ARCHITECTURE IN CETATEA ALBĂ AND CHILIA TOWNS

Abstract. The article refers to a more precisely dating of churches from fortress towns from Eastern Moldavia, which were under ottoman occupation. The method chosen for dating churches is that of comparative architecture, (the structural numbering model) which is recognized as a creation principle of a multitude known by works. The model's formula contains the buildings proportions; these were the elements which constituted the calculation basis of the master constructor. With the help of this model we demonstrated that churches from fortress towns of Eastern Moldavia have been build in 14th and 15th centuries.

On the basis of these results we can state that Chilia town has been build on the left side of the Danube in a previous period of building the fortress of Steven the Great. We have also proved that Cetatea Albă town had already existed in the 14th and 15th centuries, being placed at 300-400 m downstream by the fortified promontory. In the 14th century the episcopal church was built here, which is specific to balcano-danubian region.

Key words: Church, Cetatea Albă, Chilia, Fortress Towns, Comparative Architecture.

În orașele din Moldova de Est – spațiul cel mai afectat în perioada ciocnirilor militare moldo-turcești, turco-polone și ruso-turcești – sunt câteva biserici de piatră fără datare certă și cu istoria confuză. Sunt șapte biserici ridicate în fostele orașe cu cetăți – Cetatea Albă, Chilia, Hotin, în fosta capitală a tătarilor din Bugeac, Căușeni, și în fostul oraș de reședință ținută Lăpușna, astăzi sat. Deși unele din ele, cum ar fi bisericile de la Căușeni și Chilia, au păstrat inscripții votive și lapidare ctitoricești, iar cea din Lăpușna s-ar părea că are istoria construcției cunoscută, aspectul lor arhitectural nu concordă cu informațiile istorice. Amplasamentele acestor edificii de cult, ca obiective inerente ale peisajului urban medieval și surse polivalente de informații istorice, nu pot fi utilizate drept repere cronologice în cercetarea formării și evoluției structurii urbane ale localităților

---

* Tamara Nesterov, Ph. D. in History of Art, researcher at Institute of Cultural Patrimony (Academy of Sciences of Moldova), str. Bănulescu-Bodoni, 35, MD 2021, Chișinău, Republic of Moldova, e-mail: t_nesterova@yahoo.com

ÉGLISES DU BANAT DANS LES TROIS DERNIERS SIÈCLES – ASPECTS DE TYPOLOGIE ET D’INFLUENCE DANS LA STRUCTURATION URBAINE

LILIANA ROȘIU*

CHURCHES OF BANAT IN THE LAST THREE CENTURIES – ASPECTS OF TYPOLOGY AND OF INFLUENCE IN THE URBAN STRUCTURE

Abstract. The program of the religious architecture seems to be one of the very important promoters of the urban evolution. The church participates to organize the space of the cities, imposing various relations at the urban level and in the architectural features.

The typology of the churches in the province of Banat in the last three centuries expressed different preferences. In the 18th century it was used the baroque shape and a variety of models during the following two centuries. In the same time, its intervention in the urban structure changed from an active element that determined the configuration of a town in the 18th century, to a support of the urban continuity in the 19th, to become an architectural accent in the last century.

Different aspects concerning the influence of the church in the urban configuration may be detected in some examples which try to show the specific solutions applied in some important towns of Banat.

Key words: Emplacement, Relation, Model, Urban Structure, Influences, Environment.

Dans l'évolution d'une ville, les différentes fonctions urbaines ont déterminé la configuration du tissu urbain en directe relation avec le pouvoir détenu et avec la représentativité qu'elles désiraient ou arrivaient à exprimer. C'est ainsi que les tours appartenant aux hôtels de ville, aux ghildes ou aux châteaux nobiliaires, et plus tard les dominantes des bâtiments réalisés pour les fonctions modernes économiques, financières, culturelles, comme les cheminées des fabriques, les immeubles bancaires, les théâtres ou les bureaux de l'époque contemporaine se sont imprimés comme des repères urbains au niveau fonctionnel de la ville et dans son architecture.

Le programme religieux, et surtout l'église dans le milieu européen, représente en ce sens, l'un des plus significatifs participants à la structuration

---

* Liliana Roșiu, Ph.D, architect, Associated Professor, "Politehnica" University of Timișoara, Faculty of Architecture, str. Traian Lalescu, 2A, 300223, Timișoara, Romania, e-mail: liliana.rosiu@arh.upt.ro

ORAȘUL MEDIEVAL ROMÂNESC EXTRACARPATIC, LOC AL INOVĂRII ARHITECTURII BISERICEȘTI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

TEODOR OCTAVIAN GHEORGHIU*

THE MEDIEVAL ROMANIAN TOWNS FROM OUTSIDE THE ARCH OF THE CARPATHIAN MOUNTAINS AS SITES OF RENEWAL FOR SACRED ARCHITECTURE TILL THE 19TH CENTURY

Abstract. Along history, the relation between town and sacred architecture constantly remained a characteristic feature in the middle ages. In the medieval towns from outside of the Carpathian Mountains (i.e. the regions of Moldavia and Walachia) the churches were from the moment of their erection, either important elements of the urban and districts' centers, or annexes to ensembles like noblemen courts, monasteries, inns etc. Two aspect of the relation between the medieval town and the church will be studied in the paper. First, from the urban point of view, an analysis of the dynamic the position in town of the newly built churches along history suffers. The second aspect considered will be the changes of the architectural forms.

As case studies, I propose two pairs of towns (important towns, former main cities, and small town) from the two main regions: Iași – Târgu Ocna (for Moldavia) and Târgoviște – Buzău (for Walachia).

One of the conclusions of this paper is that the Romanian medieval town and, especially the former princely residences, were always places where one experienced new models of sacred architecture, one combined forms and structures and showed a special permeability to exterior influences. This phenomenon is especially to be seen from the 17th to the 19th century.

Discussing the contemporary situation, one can see a similar phenomenon. If in rural areas and in small provincial towns, the erection of new churches is generally a conformist gesture, very narrowly controlled as form and quite indifferent to the urban context, in big cities – a special case could be Timișoara – sacred architecture is in search of their origins, combining models, innovating, even if respecting the canonic basis.

Key words: Romanian Town, Church, Middle Age, Model, Innovate.

Relația dintre orașe și arhitectura de cult este o constantă a întregii istorii a umanității. În sfera urbanisticii medievale românești din exteriorul Carpaților,

---

* Teodor Octavian Gheorghiu, Ph.D., architect, professor, "Politehnica" University of Timișoara, Faculty of Architecture, str. Traian Lalescu, 2A, 300223, Timișoara, Romania, e-mail: teodor.gheorghiu@arh.upt.ro

BISERICA – INDICATOR AL DINAMICII URBANE A ORAȘULUI GALAȚI

VIOLETA PUȘCAȘU*

THE CHURCH – URBAN DYNAMIC INDICATOR OF GALAȚI TOWN

Abstract. The issue points out and deals with the value as the bench-mark indicator of the church in clearing up the landscape's dynamic at the micro territorial level. The church's positional and functional criteria, applied for the Galati town, make oneself conspicuous the urban dynamic, in its own three forms: territorial, economic and socio-cultural.

The Galati town displays essentially, at small scale, the translations produced at spatial relations developed by church along the last century Romanian urban evolution, by bonding to an old downtown, symbolically limited to the Precista church-monument, of two territorial broadenings of its own recent history: the town's valley (former slum quarter Bădălan with two churches without parish) and the new residential neighborhood Dimitrie Cantemir, the contemporary example of the parish without church.

Key words: Spatial Indicator, Galați, Urban Landscape, Church.

Introducere și repere ale evoluției teritoriale a orașului Galați

Subiectul studiului de față acoperă un interval temporal relativ bine delimitat, care coboară în limita sa inferioară până la prima jumătate a secolul al XVII-lea, corespunzătoare perioadei de ctitorire a celui mai vechi monument păstrat în Galați, Biserica Precista. Aceasta devine reperul de dinamica spațială a Galațiului din ultimele trei secole, chiar dacă istoria sa urbană este mult mai veche.

Dacă pentru primele secole ale mileniului I dovezile arheologice permit imaginarea locuirii și a distribuției teritoriale a acesteia, în schimb continuitatea așezării de la Dunăre până la nivelul secolului al XIV-lea este săracă în astfel de probe și nedovedită documentar. Începând din secolul al XV-lea prezența unor meșteșugari, alături de negustori, este argumentată de rezultatele cercetărilor arheologice organizate pe faleză Dunării în zona bisericii Precista. Aceștia li se

---

* Violeta Pușcașu, Ph. D. in Geography, Associate Professor at Faculty of Law, University „Dunărea de Jos” Galați, Strada Domnească, nr. 111, 800201, Galați, Romania, e-mail: violeta.puscasu@ugal.ro

L'ÉGLISE ET L'ESPACE PUBLIC (DANS L'ENTRE-DEUX-GUERRES)

CORNELIU CRĂCIUN*

THE CHURCH AND THE PUBLIC SPACE (DURING INTERWAR PERIOD)

Abstract: The paper presents – starting from the current opinions regarding the public spaces and their role in the communities' life – the circumstances and forms in which the Church manifested itself in the urban public space. It had in view the interwar period, as in that time its representations developed in a public space that latter on became more and more politicized. On one hand, the Church acted – in the continuation of the programme – from the interior of the tabernacle; on the other hand, in this public space the Church intersected with laic factors that many times were of political nature. The religious manifestations – fact demonstrated through the examples from the survey – have been conceived and developed as rites with well-determined functions through which it has been aimed as well at the growth of the influencing power of the Church upon the believers as upon the consolidation of the affective relations between the believers, and between them and the Church.

Key words: Church, Public Space, Community, Spectacle, Actors, Ceremonies.

La notion d'*espace public* a été prise par Jürgen Habermas de I. Kant (et probablement on le lui doit) et l'a placée dans son analyse politique. Il la définit comme une sphère qui s'était constituée pendant la période des Lumières entre la société civile et l'État. C'est le lieu accessible à tous les citoyens où ils se rassemblent pour exprimer un avis ou le résultat d'un échange démocratique d'informations et réévaluations. L'espace public est un lieu d'expression et garant de la démocratie car son fonctionnement signifie le droit des citoyens de se rassembler, délibérer et admettre ou contester le pouvoir.

L'espace public n'est pas l'effet d'une loi ou réglementation, mais c'est une composition naturelle, dynamique, acquise en temps. Pour ce qu'il exprime implicitement, il est devenu un espace symbolique.

Le pouvoir s'infiltré dans l'espace public parce qu'il sait que sa domination assure sa durabilité. À leur tour, les gens – on ne leur demande pas d'avoir une identité – protègent l'espace public car c'est l'expression directe, énergique et claire de la démocratie et liberté.

---

* Corneliu Crăciun, Ph.D., Associated Professor at «Partium» Christian University from Oradea, Str. Primariei nr. 36, 410209, Oradea, județul Bihor, Romania, e-mail: craciun.corneliu@yahoo.com

ORADEA– ORAȘUL ȘI BISERICA/ ORADEA – THE TOWN AND THE CHURCH

ASPECTS OF THE RESPONSIBILITY OF THE GREEK-CATHOLIC SUPERIOR CLERGY RELATED TO THE REQUIREMENTS OF THE JOSEPHINIST ENLIGHTENED REFORMISM

IOAN HORGA*

Abstract. The catholic clergy had during the epoch of Joseph II the role of forming good Christian inhabitants of the Empire in a spirit of loyalty towards the Court of Vienna. In order to attract the clergy on their side, the Court of Vienna tried to improve the material condition of Greek-Catholic clergy. This paper speaks also about the income that Greek-Catholic clergy had in Austrian Empire. The clergy was granted also with responsibilities as state officials, being involved in charitable, educational and economic issues.

Key words: Clergy, Greek-Catholics, Revenues, Responsibilities.

The transformation of the clergy from a social body with religious function into a social body with bureaucratic functions would give the fundamental sense of Isnard W. Frank's work.¹ The main responsibility of the clergy was that of formators of good Christian subjects that were moral and loyal to the state and religious reform of Joseph II, as he pointed out. However, before invoking those obligations, the Court of Vienna sought to ensure a new material status to Greek-Catholic clergy as a fundament for their integration in a new social corporatist system. They were also trying to induce a greater sense of responsibility by material expedients.

1. Material responsibility of Greek-Catholic clergy

The endowment of the Bishopric of Oradea with the domain of Beiuș by the apostolic constitution *Ingeniosa* of August 10th 1780² would create the opportunity

---

* Ioan Horga, Ph. D. in History, Professor at University of Oradea, Strada Universității, 1, 410087, Oradea, județul Bihor, Romania. He holds the "Jean Monnet" Chair in Euroregional Studies and is a Co-director of Institute for Euroregional Studies Oradea-Debrecen. He is a member of the Scientific Committee of the European Master "Building of Europe" at the University of Siena and of the Master in "Specialistes en problemes politiques, juridiques de l'Europe Centrale" at the University of Reims. E-mail: ihorga@uoradea.ro

¹ Isnard W. Frank, "Spätmittelalterlichen und Josephinischen Kirchenverständnis" in *Katolische Aufrärung und Josephinismus*, Elisabeta Kovacs, ed. (Wien, 1979), 171.

² Ioan Horga, *Tradiție și noutate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca luminilor. Episcopia de Oradea* (Oradea: Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1996), 95.

REFERNCES MARKS OF THE JEWISH COMMUNITY'S IMPLICATION IN THE LIFE OF ORADEA

MIHAI D. DRECIN, GABRIEL MOISA*

Abstract. In the first part of the paper they present statistical data concerning the numerical evolution of the Jewish population in Oradea during the 15th century until nowadays. It results that in the period 1867–1944 their per cent in the town population continuously increases, being indisputably the majority ethnical people. The Holocaust launched by the Hungarian occupation through the deportations in May-June 1944 to Auschwitz abolishes almost entirely the community from Oradea. The Jews have remarked themselves in the modernization of the town, being very active in the domains of the industry, trade, banking, building, cultural life, teaching, medical department. The interwar period was beneficial to assert the Jews in Oradea, inclusively in the political life of the Great Romania. Today, those of almost 800 Jews of Romanian nationality are respectable citizens of our town, being a real connection deck between past and future.

Key words: Jewish Community, Industry, Banking System, Oradea, Romania.

One of the main characteristics of the great town on the Crișul Repede River during its history of about one millennium of documentary aestivation is, without any doubts, the multiculturalism. It is based on the coexistence of more ethnical people and religious faiths, which were adopted, depending on the currents that confronted and delimited in the “universal church” after 1054.

Paraphrasing Victor Jinga¹, in Transylvania by the Romanian people “risen” of the Dacians and the Romanization colonists, Christian born, which later adopts the Orthodoxies – the European East and South-East Christianity, the “come and brought” peoples have adopted other religions of West-European origin. The religious Reform and Counter-reform have also influence on the native Romanians in the province, by adhering of some small communities to Calvinism, and later by appearing of the Greek-Catholic church.

---

* Mihai D. Drecin, Ph.D. in History, professor, University of Oradea, e-mail: drecin_mihai@yahoo.com;

Gabriel Moisa, Ph.D. in History, lecturer, University of Oradea, Strada Universității, 1, 410087, Oradea, județul Bihor, Romania, e-mail: gabimoisa@hotmail.com

¹ Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei* (Brașov: Editura Muzeului Județean de Istorie Brașov, 1995), 99-115.

ORADEA AND ITS CONFESSIONAL SCHOOLS IN THE 20TH CENTURY

ION ZAINEA*

Abstract. In the former half of the 20th century, more accurately until 1948, Oradea was one of the towns with a high number of confessional schools. In 1938, there were 12 confessional elementary schools and six kindergartens. In 1948, according to the decree nationalising the buildings and goods belonging to confessional schools, out of the 109 confessional schools in the Bihor County, 29 were in Oradea.

The areas for education were made up of buildings, courtyards, gardens, farms, agricultural lands, pastures, vineyards that were altogether invaluable. The teaching staffs at confessional schools were appointed by the County School Inspectorate at the proposal of the confession representatives, who had the freedom to choose. The pupils attending confessional schools usually belonged to the confession supporting the school. However, there were pupils belonging to other confessions as well. The pupils had to take an exam at the end of the year in order to pass the grade. Upon graduation from elementary school, pupils took a final exam in front of a commission made up of three schoolmasters from state schools; one of the schoolmasters in the commission had to be able to speak the language of teaching.

Confessional schools had their own income from confession taxes, leases, land rentals and enrolment fees paid by the pupils. It usually covered teachers' wages and other expenses, such as maintenance and administration of the school, insurances, social assistance for pupils, pension funds for schoolmasters. Another part of the money came from state budget.

The establishment of "people's democracy" on the 30th of December 1947 was followed by measures concerning the restructuring of the whole educational system starting with nationalisation of confessional and private schools. After the hiatus under the communist regime, theological educational institutions took up their activity again after 1990. Nowadays, in Oradea there is a Roman-Catholic theological secondary school, a Greek-Catholic theological seminary, a Protestant theological secondary school, a Baptist theological secondary school, a Pentecostal theological secondary school, and an Orthodox theological secondary school.

Key words: Ethnic Groups, Confession, School, Church, Nationalization.

Until 1918, in the former Austro-Hungarian Empire, only the Romanian Orthodox and Greek-Catholic schools were confessional schools, that is, schools supported by church communities. Although belonging to the same category, the Roman-Catholic, Protestant and Jewish schools were financially supported by the

---

* Ion Zainea, Ph.D. in History, professor at University of Oradea, Strada Universităţii, 1, 410087, Oradea, judeţul Bihor, Romania, e-mail: ionszainea@yahoo.com

INTERCONFESSIONAL DIALOGUE AND ECUMENICAL MOVEMENT IN THE LATTER HALF OF THE 20TH CENTURY. CASE STUDY: ORADEA

MIRCEA BRIE*

Abstract. The new Europe will bring together a plurality of religions, traditions and cultures. The process of European integration has not only political implications, but also economic, political, social and religious implications. In this context, the building of a New Europe requires a coherent interreligious dialogue. The perspectives of the world and European ecumenical movement concern the realization of the unity among churches. There is a visible tendency towards the realization of a unity in diversity, at the same time seeing the obstacles that exist in front of this vision. A big step forward in Europe was made by the cooperation between CEC and CCEE to organize the European Ecumenical Assemblies and to elaborate the document entitled *Charta Oecumenica*.

The ecumenical dialogue is practically based on the phenomenon of the concentric circles. What is important is in fact how much the parts have in common or how far a Christian denomination has gone from the doctrinal, administrative and juridical point of view. The dialogue is the ideal means in putting face to face the different points of view, in examining the divergences that separate Christians. In the ecumenical dialogue, the seriousness of the engagement and the depth of the problems that require a solution are obvious.

Key words: Ecumenical Movement, Dialogue, Denomination, Conflicts, Peace.

The political events that took place in 1989, marked especially by the fall of communism and globalization, emerged The European Union, which will incorporate all the other European states in the future.

The new Europe will bring together a plurality of religions, traditions and cultures. The process of European integration has not only political implications, but also economic, political, social and religious implications. A political structure can not exist without religious consensus.¹

---

* Mircea Brie, Ph.D. in History, Lecturer at the Department for International Relations and European Studies, University of Oradea, Strada Universității, 1, 410087, Oradea, județul Bihor, Romania, member of the Institute for Euroregional Studies, Head of the Chair of International Relations and European Studies, e-mail: briedri@hotmail.com

¹ *Elemente de istorie, doctrină și practică misionară: din perspectivă ecumenică*, Nicolae Moșoiu, coord. (Sibiu: Editura Universității "Lucian Blaga", 2006), 312.

**ORAȘUL MEDIEVAL /
THE MEDIEVAL TOWN**

**ON URBAN ECONOMY IN MEDIEVAL MOLDAVIA
(THE END OF THE 14TH CENTURY – THE FORMER HALF
OF THE 16TH CENTURY)**

LAURENȚIU RĂDVAN*

Abstract. The present study addresses the issue of Moldavian urban economy in the period stretched between the end of the 14th century and the former half of the 16th century. It appears, according to the accurate sources that we have at hand, that trade was the main gain resource for the citizens. In Moldavia, the main direction in the external trade was developed along the so-called *Moldavian route*. This route, which crossed the Moldavian principality, started from the Black Sea and headed towards the Polish Kingdom. The second important trade route linked Kilia and Brașov, crossing the Southern region of the Moldavian Principality. The present study focuses on trade relations developed between the Moldavian Principality and its main partners (Lviv, Brașov, Bistrița, Sibiu, Genova) and on how these partners have influenced the urban economy of Medieval Moldavia. Following the privilege bestowed by Alexandru the Good in 1408 on the Lviv traders, they have begun the most active merchants in the Moldavian framework, bringing there different types of clothes and metal works. The second in importance were the merchants from Brașov, who have been endowed with a preferential tax regime by the aforementioned Alexandru the Good. Cloth, cattle and oriental products represented the core of their trade. Finally, it has been assumed that the Genovese from Caffa and Cetatea Albă have been also endowed with a trade privilege, underpinning their relations with the Moldavian Principality.

Key words: Urban Economy, Moldavia, Merchants, Artisans, Trade, Crafts, Market, Privilege.

Trade was at the foundation of the urban economy in medieval Moldavia. Written sources are scarce in this regard as well, noting information relating almost exclusively to foreign trade. This is why a complete picture of urban economy is hard to create. When researching crafts practiced in towns, we will have to resort to the result of archaeological excavations.¹

---

* Laurențiu Rădvan, Ph.D. in History, Lecturer, University “Al. I. Cuza” Iași, Department of History, Bulevardul Carol I, nr.11, 700506, Iași, Romania, e-mail: radvan@uaic.ro

¹ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI)* (București: Editura Științifică, 1965); Mircea D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava* (București: Editura Academiei, 1963); Ștefan Olteanu and Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu* (București: Editura Academiei, 1969); Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun nesmălțuită din Moldova (secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea)* (București: Editura Academiei, 1975); Mircea D. Matei, *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV–XVI)*, 2nd revised ed. (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2004).

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE

PAUL NIEDERMAIER, *Städte, Dörfer, Baudenkmäler. Studien zur Siedlungs- und Baugeschichte Siebenbürgens (Orașe, sate și monumente istorice. Studii despre istoria așezărilor și a arhitecturii din Transilvania)*. Köln: Weimar: Wien: Böhlau Verlag: 2008, 470 p., il., h.

În anul 2008, Paul Niedermaier și Editura Böhlau au îmbogățit seria *Studia Transylvanica* pentru toți cei interesați și, în același timp, au oferit specialiștilor un instrument de lucru eficient.

Numeroase texte, dintre care cel mai timpuriu (*Dorfkerne auf dem Gebiet der Sieben Stühle / Vetre de sat pe teritoriul celor Șapte Scaune*) a fost editat încă în 1973 și cel mai recent (*Kirchen byzantinischer Prägung / Biserici de factură bizantină*) datează doar din 2006 (sub titlul *Catedrala „Sfânta Treime” din Sibiu în contextul arhitecturii de filiație bizantină*), sunt completate cu nu mai puțin de opt apariții noi, comunicări științifice care nu au fost publicate până în prezent și care, la rândul lor, provin din intervalul de timp 1986–2004.

Chiar și numai comunicările menționate, care acum sunt la dispoziția cititorului pentru întâia oară, indică, în mod sugestiv, evoluția unei cercetări care, de la început (după cum o demonstrează teza de doctorat) a fost și este simultan analitică și sintetică și care (și) din acest motiv s-a situat permanent cu un pas înaintea stadiului general al științei / științelor. Astfel, Paul Niedermaier a abordat (între altele) de timpuriu (1986) nu atât satul sau orașul, cât direct peisajul cultural (*Lebensräume im Südosten Europas / Spații vitale în sud-estul Europei*). Din acest punct de vedere, rețeaua de localități joacă un rol important, inclusiv în ceea ce privește structura ierarhică, fapt asupra căruia autorul atrage atenția încă din 1991, prin analiza dedicată acesteia în cadrul crizei agrare din evul mediu (*Das Verhältnis zwischen Dorf und Stadt / Relația dintre sat și oraș*). Studiul de caz în cauză ilustrează probabil cea mai sugestivă definiție a peisajului cultural: „Peisajul cultural este modelat dintr-unul natural, de către o comunitate culturală. Cultura este factorul activ, natura este suportul, iar peisajul cultural este rezultatul” (Carl Ortwin Sauer, *The Morphology of Landscape*, 1925). O altă caracteristică esențială a peisajului cultural, și anume evoluția sa practic continuă, este analizată de Paul Niedermaier prin intermediul celor mai dinamice așezări, cărora le-au fost dedicate două comunicări științifice, probabil și pentru a surprinde accelerarea procesului începând cu cca 1800 (*Zeitstufen der Stadtwerdung / Treptele cronologice ale devenirii urbane*), 1993, respectiv *Modernisierung der Altstädte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert / Modernizarea centrelor istorice ale orașelor transilvănene în secolul al XIX-lea*, 2004). Un alt studiu de caz este reprezentat de centrele miniere, în cazul cărora este depășită granița dintre scara urbană și cea a obiectului de arhitectură (*Ortschaften, Siedlungen und Bauten / Localități, așezări și clădiri*, 2002). Acestui „peisaj cultural” care este Transilvania și care este astfel investigat în profunzime, Paul Niedermaier îi oferă un termen de comparație (*Siebenbürgen und die Zips / Transilvania și regiunea Spiș*, 1998) pentru ca, ulterior, să îi definească poziția în cadrul întregului continent (*Ein Gebiet im Spannungsfeld zwischen europäischen Veränderungen und lokalen Gegebenheiten / O regiune în aria de tensiuni dintre schimbări europene și condiții locale*, 2003). Așteptările cititorului, astfel generate, de a găsi în conceptul atlasului dedicat orașelor mai mult decât descrieri ale evoluțiilor istorice nu sunt înșelate (în fapt, încă din 1999: *[Die] Topographie der Macht im Licht des Städteatlasprojektes / Topografia puterii în lumina proiectului aferent atlasului dedicat orașelor*), fapt confirmat, de altfel, și de primele volume ale seriei în cauză, deja apărute (*Sighișoara / Schäßburg, Suceava / Szuschawa, Târgoviște / Târgovishte și Sebeș / Mühlbach*).

Dincolo de cele opt comunicări științifice publicate prima oară în volumul prezentat în rândurile de față, acesta oferă prin însăși structura sa elemente inedite – dat fiind că texte deja cunoscute dezvăluie sensuri noi, prin alăturare și/sau prin poziția ocupată în cadrul structurii generale.

Probabil că cel mai bun exemplu în acest sens îl constituie capitolul *Sakralbauten als Bedeutungsträger / Clădiri de cult în calitate de semnificant*. Numeroase contribuții științifice, inclusiv unele publicate până în prezent doar în ziare, permit (în primul rând) cercetarea detaliată a bisericilor medievale din Transilvania, ocazie cu care caracteristici esențiale ale romanicului, ale goticului timpuriu și ale celui târziu oferă (acum) o imagine de ansamblu asupra evoluției stilistice precum și asupra stratificării multiple ale celui din urmă. De aici până la comparația cu clădiri ortodoxe, construite de asemenea în Transilvania, este doar un pas, pe care cititorul îl face cu ușurință doar pentru a afla mai mult despre diversitatea patrimoniului cultural de pe teritoriul actual al României. Cu această ocazie, textul, pentru unii surprinzător, despre bisericile de factură bizantină reprezintă un sprijin care, grație catedralei „Sfânta Treime” din Sibiu, introduce în discuție și istorismul. Ideile declanșate astfel în legătură cu tradiția și cu utilizarea ei își găsesc un ecou în problema, încă neelucidată, dar importantă, a existenței unei sinagogi gotice în același oraș.

De o abordare similară se bucură alte clădiri urbane: locuințe, edificii publice și turnuri de apărare care, în lumina imaginii de ansamblu oferite la început și alăturate în acest volum, se bucură, la rândul lor, de noi perspective, dat fiind că acum, și în ochii cititorului, își pot constitui reciproc un context relevant.

Dar, ca de obicei în scrierile sale, Paul Niedermaier oferă și în acest volum, cel mai larg cadru cu puțință în care se află clădirile, aici în prima parte a capitolului *Städtebau / Urbanism*, sub titlul *Allgemeine Gestaltung / Structură generală*. De asemenea, ca de obicei, autorul se ocupă de fapt cu evoluția istorică a acestuia, fără a pierde din vedere rețeaua de localități din Transilvania sau comparația cu restul Europei.

Astfel investigate, orașele din Ardeal constituie un taler al balanței de așezări care își găsește echilibrul prin sate. Acestea sunt abordate prin prisma relației cu peisajul, ca hotare și prin intermediul vetrelor – și formează o parte fundamentală a spațiului vital, adică a „peisajului cultural” în cauză.

Acest spațiu vital înseamnă însă, după cum o indică structura volumului, în primul rând oameni și activitățile acestora. De aceea, al doilea capitol tratează, sub titlul *Bevölkerungsdichte / Densitatea populației*, aspecte demografice referitoare la Transilvania, la orașele sale, precum și la sași, și este urmat nemijlocit de investigarea comerțului, a meșteșugurilor și a agriculturii.

Este deci evident că și structura generală a volumului este de natură să creeze relații între diferitele părți și că funcționează ca o cheie esențială pentru descifrarea tuturor semnificațiilor.

O altă asemenea cheie e constituită de comparația dintre structura menționată și cea a listei de publicații cu care se încheie partea introductivă. Aici, titlurile dedicate densității demografice sunt completate prin câteva contribuții în domeniul etnologiei, istoria așezărilor este reprezentată în mod consistent, iar orașului îi sunt dedicate nu mai puțin de trei capitole: *Städtegeschichte / Istoria orașelor*, *Geschichte des Städtebaus / Istoria urbanismului* și *Bauwesen und Städtebau / Activitatea de construcții și urbanismul* – un semn al permanentei abordări simultan analitică și sintetică de care Paul Niedermaier a dat dovadă în cercetările sale. Această atitudine transpare și prin lectura titlurilor dedicate ariei *Bergbau und Bergwerksorte / Minerit și așezări miniere*, a căror prezență atestă interesul în acest sens. Numeroase sunt și contribuțiile la istoria arhitecturii și, la toate acestea, se adaugă scrieri de istorie, muzeologie și prezervarea patrimoniului cultural, precum și cele din domeniile *Kirche / Culte*, *Politik / Politică* și *Würdigungen / Omagii*.

Revenind însă la (culegerea) volumul publicat în anul 2008, trebuie remarcat că, precum toate celelalte publicații ale lui Paul Niedermaier, și acesta este prevăzut cu numeroase ilustrații, clare și unitare ca mod de prezentare, care, din nou ca de obicei, sunt consemnate în registrul aferent. Registrul localităților, util ca întotdeauna, completează instrumentarul.

De asemenea, cititorul ar trebui să își rezerve timp și pentru partea introductivă. Modul în care Dan Berindei, Peter Johaneck și Walter van der Haegen omagiază contribuția științifică a lui Paul Niedermaier constituie, din anumite puncte de vedere, o altă cheie ce ajută la descifrarea sensurilor mai puțin evidente.

Hanna Derer

HARALD ROTH, *Hermannstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen*. Böhlau Verlag: Köln: Weimar: Wien: 2006, 233 p., 16. il.

Lista săracă a monografiilor despre Sibiu s-a îmbogățit cu un nou volum, redactat pentru un public mai larg.

În *Prefață*, autorul justifică folosirea termenului german Hermannstadt prin faptul că scrie în limba germană și constată că populația de astăzi a orașului, majoritar românească, cunoaște și folosește acest nume, acceptat de altfel și oficial. Harald Roth menționează și o parte dintre autorii unor cercetări temeinice care au elucidat diferite aspecte din trecutul orașului, pe care își întemeiază sinteza de față.

Cartea este structurată în 6 capitole, care abordează etapele principale din evoluția orașului. Primul cuprinde perioada cea mai îndelungată, de la întemeierea orașului (cca 1150), de către coloniștii sași chemați de regele Géza II, până la 1526. Prima atestare ne indică și numele întemeietorului: *villa Hermannii*, din care se dezvoltă mai apoi orașul, ajuns în veacurile următoare un centru comercial important. Autorul abordează atât viața economică, socială și politică, cât și alte aspecte vizând viața cotidiană, hrana, vestimentația locuitorilor, cultura, viața religioasă, urbanismul (constituirea „orașului de sus” și a „orașului de jos”, construirea zidurilor cetății). Tot acum se conturează și relațiile cu celelalte orașe săsești și se evidențiază concurența cu Brașovul. Se insistă asupra construirii fortificațiilor, a rolului breslelor în apărarea orașului, care, cu cele 72 ha ale sale din secolul al XV-lea, era cel mai mare oraș fortificat din Transilvania și din toată Ungaria (și totuși nu se înregistrau decât 896 proprietari de casă în 1475). Capitolul I se încheie cu înfrângerea regatului maghiar la Mohács, în 1526. Așa cum constată Harald Roth, în acel moment Sibiul era un puternic centru economic cu influență politică remarcabilă în zonă.

În etapa următoare, 1526–1614, orașul a ajuns în cel mai înalt punct al dezvoltării sale economice, urbanistice și politice, devenind principalul centru săsesc și fiind comparat cu Viena. A crescut ponderea sa și în viața politică a Transilvaniei, a întregului imperiu. Numele personalităților care s-au afirmat atunci, Markus Pemfflinger, Georg Huet, Peter Haller au rămas până astăzi în memoria orașului. Dar în acești ani au fost și încercări cumplite: asedii, ciumă, incendii pustiitoare, frământări interne.

A urmat o perioadă dificilă, între anii 1614 și 1687, intitulată de autor „orașul modest”, deoarece la 1614, când s-a retras din cetate principele Bethlen Gabriel, care-și stabilise reședința aici, mai locuiau doar cca 300 de persoane.

Reconstrucția orașului a fost dificilă. Breslele s-au refăcut totuși și s-au dezvoltat producând și pentru principatele române, Polonia și alte state. Românii, deși au intrat în unele sate săsești, nu au fost admiși în oraș. Autorul afirmă că exista o dominație a oligarhiei (cca 50 familii) în așezare, ca și în alte orașe medievale ale vremii. La jumătatea secolului al XVII-lea trăiau în oraș cca 7 000 de oameni grupați în 31 de vecinătăți, practicând cca 50 de meserii. În 1636, principele Transilvaniei a impus acceptarea companiei comerciale „grecești” în oraș. Românii erau prezenți și în gospodăriile din fața zidurilor cetății.

Orașul a cunoscut în acest veac consecințele războiului curuților și primul asediu otoman (1658). În 1660 orașul a fost bombardat cinci luni de către Gh. Rákóczi al II-lea. Au urmat epidemiile de tifos și ciumă, în timpul cărora au murit cca 2 700 de oameni. Astfel, populația s-a înjumătățit, dar, cum constată autorul, a urmat un nou început cu realizări pe multiple planuri. În 1685 și principele Apafi a rezidat în oraș nouă luni.

Odată cu intrarea Transilvaniei sub stăpânire habsburgică, în 1687, orașul a devenit capitala provinciei. Militarii prezenți în oraș mai bine de un secol au constituit o grea povară pentru locuitorii. Din 1692, primăvara, aici se vor ține și adunările stărilor Transilvaniei (Landtag). Doar sediul guvernului a rămas la Alba Iulia.

La Sibiu au trăit acum personalități săsești marcante, cel mai cunoscut fiind baronul Samuel von Brukenthal, ajuns guvernator al Transilvaniei.

În secolul al XVIII-lea populația orașului a ajuns la 10 000 de locuitori. Ortodocșii (greci, români) aveau deja din 1699 o „casă de rugăciune” pe locul actualei catedrale. În același veac s-a

construit și biserica catolică din Piața Mare, catolicismul fiind religia Casei de Habsburg. Având în vedere rolul central al bisericii în viața orașului în epocă, autorul insistă asupra acestor aspecte, mai ales că edificiile religioase au dat, și dau până astăzi, o nouă configurație centrului cetății, bisericile (romano-catolică, Ursulinelor) fiind dublate de edificii școlare. Se adaugă în 1734 ridicarea statuii Sfântului Nepomuk în mijlocul Pieței Mari. Militarii și funcționarii austrieci, legăturile strânse cu Viena au dus la o influență evidentă a Capitalei Imperiului asupra Sibiului – subliniată de autor pe bună dreptate –, de la limbă și modă, la viața economică. De mare importanță pentru oraș a fost și prima vizită, din 1773, a lui Iosif al II-lea, dar mai ales ascensiunea baronului Samuel von Brukenthal, numit în 1777 guvernator al Transilvaniei. Orașul a cunoscut o înflorire culturală comparabilă cu a unor centre occidentale, o adevărată poartă a lumii pentru Transilvania, după expresia autorului (p. 148). Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor sunt surprinse cu precizie de Harald Roth, în elementele esențiale ale orașului: locuitori, viața social-politică și cea cotidiană.

Între anii 1850 și 1918 s-a desfășurat o altă etapă din istoria orașului, aceea a modernizării, cu observația că acest proces începuse în deceniile anterioare, păstrându-se însă reminiscențe negative ale trecutului, de care, în fond, orașul nu a scăpat nici astăzi. Între anii 1854 și 1861 orașul a fost sediul conducerii transilvane, iar în deceniile următoare, pe lângă rolul de centru politic al sașilor, l-a căpătat și pe acela de centru principal cultural și politic al românilor transilvăneni. Nu sunt omise nici progresele din plan urbanistic (pavarea străzilor, introducerea curentului electric, noi edificii publice și private etc.).

Anii Primului Război Mondial au fost, de asemenea, schițați, cu urmările lor grele pentru populația orașului, formată din sași, români, maghiari, evrei și alții.

În perioada contemporană, de la 1918, când a avut loc Unirea Transilvaniei cu România, care a făcut din oraș din nou capitala Transilvaniei, până la 2007, anul când Sibiul a fost, alături de Luxemburg, capitală culturală europeană, orașul a suferit mari transformări. Unele dintre acestea sunt mai puțin cercetate până în prezent, dar autorul a schițat cu siguranță trecutul orașului și în aceste ultime decenii. Orașul a rămas centrul politic al germanilor din România, dar populația sa a crescut de cinci ori, încorporând și comunele vecine, Turnișor și Gușterița, devenite cartiere. În anii regimului comunist, orașul a suferit în urma transformării sale în reședință de raion (1952 – 1968), dar și-a mai revenit din 1968, când a redevenit reședința județului cu același nume. Evoluția economică, urbanistică și culturală a fost strâns legată de aceste transformări, inclusiv de proclamarea sa drept capitală culturală europeană în 2007, moment culminant de care este legată și apariția acestui volum.

Harald Roth n-a realizat însă un volum festiv, ci o lucrare de sinteză bazată pe cercetări proprii anterioare și pe o bibliografie amplă, indicată la finalul cărții, unde aflăm și un util indice de nume. Monografia de față oferă cititorilor imaginea Sibiului în cei peste 850 de ani de istorie neîntreruptă. Stilul cărții este adecvat publicului țintă, autorul insistând asupra contextului istoric al evenimentelor dar oferind și amănunte asupra unor episoade sau personaje semnificative din istoria orașului. Ilustrațiile de calitate întregesc acest tablou. Pentru cititorii români s-ar impune traducerea volumului de către una din numeroasele edituri locale, care încearcă astăzi să reia firul tradiției și în acest domeniu al editării și tipăririi unor cărți de referință.

Vasile Ciobanu

Documente privitoare la istoria orașului Iași, IOAN CAPROȘU, ed. Vol. VIII, Acte interne (1781–1790), vol. IX, Acte interne (1791–1795) și vol. X, Acte interne (1796–1800). Iași: Editura „Dosoftei”: 2006, 2007, 2007, 928+668+706 p.

Ideea unei colecții de documente dedicate orașului Iași este veche, fiind lansată și întreținută de înaintași prestigioși între care amintim pe Gheorghe Ghibănescu, Mihai Costăchescu, Sever Zotta, Traian Ichim și alții. O primă materializare consistentă o reprezintă cele zece volume ale periodicului

interbelic „Ioan Neculce”. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, în care, pe lângă studii și articole axate pe documente importante, au fost prevăzute ample secțiuni destinate publicării de documente. Realizată nesistematic și fără indici, cu omisiuni și erori, colecția respectivă – fără a-și pierde din valoarea științifică – nu mai constituie un instrument facil pentru cercetătorul contemporan.

În prezent, istoricul preocupat de cercetarea trecutului Iașilor până la sfârșitul secolului al XVIII-lea are la dispoziție cea mai completă și modernă colecție de documente editate pentru un oraș din România. Prin publicarea celui mai recent volum din această impresionantă colecție ne aflăm în fața a două cifre rotunde: 10 și 1800. Pentru cititorul neavizat cifrele, cu siguranță banale, transmit, cel mult, o informație statistică: 10 reprezintă numărul de volume al colecției iar 1800 anul până la care s-a ajuns cu editarea documentelor cuprinse în respectiva colecție. În schimb, pentru cei care au folosit vreodată un volum de izvoare istorice și înțeleg valoarea unui document și munca depusă pentru publicarea acestuia semnificațiile cifrelor de mai sus sunt, cu certitudine, mult mai profunde. Fără îndoială, ele mărturisesc, în primul rând, despre valori și modele. Despre valori și modele umane, profesionale și culturale autentice, despre concepte care astăzi, într-o societate erodată moral, sunt tot mai rar recunoscute, înțelese și asimilate.

Cele zece volume reprezintă rodul și măsura muncii, profesionalismului, tenacității și abnegației istoricului, editorului de documente și profesorului universitar Ioan Caproșu. Excelent cunoscător al trecutului, observator atent al prezentului și prevăzător în privința viitorului, Ioan Caproșu și-a asumat cu maximă responsabilitate aceste ipostaze profesionale, onorându-le printr-o operă excepțională. Preocupat permanent de lărgirea ariei documentare și de utilizarea celor mai bune surse în munca sa științifică, Ioan Caproșu a făcut din valorificarea documentului o profesiune de credință. Putem afirma, fără nicio exagerare, că omul care și-a închinat viața muzei Clio s-a îngropat în documente – măturie stând și biroul său de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași supraaglomerat cu dosare – pentru a renaște prin opera sa.

Nu avem competența necesară pentru a evalua această muncă. În schimb, putem să înfățișăm câteva repere referitoare la dimensiunile și conținutul colecției. Cele zece volume totalizează 8 276 de pagini și 6 116 documente. Din numărul total de pagini, 1 671 de pagini cuprind indici de nume și materii, iar 860 de pagini conțin facsimile. Cu o singură excepție, documentele sunt acte interne referitoare la perioada 1408–1800. Acestea provin din principalele fonduri arhivistice din țară, de la direcțiile județene ale Arhivelor Naționale, arhive bisericești și muzeale, colecții particulare, dar și din arhive rusești sau ale mănăstirilor de la Muntele Athos. Autorul își exprimă constant regretul că, datorită precarității instrumentarului arhivistic, numeroase documente aflate în fonduri neinventariate i-au rămas inaccesibile, fapt care a produs, evident, omisiuni în cadrul colecției.

Volumele VIII–X, la care ne vom referi în continuare, cuprind documente din ultimele două decenii ale veacului al XVIII-lea. Majoritatea sunt în limba română, însă se regăsesc și documente scrise în greacă, rusă și italiană. Documentele au un conținut foarte variat, fiind utile nu numai pentru studierea istoriei urbane, ci și a altor subiecte susceptibile a avea conexiune cu fosta capitală a Moldovei: istoria instituțiilor centrale, istoria elitelor, genealogie, istoria Bisericii, istoria economiei etc. Cele mai numeroase documente sunt cele referitoare la proprietăți urbane: vânzări și cumpărări, schimburi, dani, confirmări, hotărnicii, închiriere de locuri, case și dughene, dar și de livezi și vii. Există și documente care se referă la proprietăți din vecinătatea orașului sau din alte zone ale Moldovei. Numeroase sunt și inventarele de bunuri și listele de venituri și cheltuieli, mai ales ale unor mănăstiri și biserici, cum sunt mănăstirea Sfântul Spiridon, biserica catolică, mănăstirea Aron Vodă, de lângă Iași, biserica Sfântul Nicolae Domnesc, biserica Talpalari ș.a. Alte documente se referă la moșteniri, foi de zestre, scutiri de bir, cumpărări, vânzări, schimburi și dani de robi, deschideri și închideri de ulițe, zalogiri, datorii etc. Am enumerat doar câteva tipuri de informații însă bogăția documentară a acestor volume este cu mult mai mare decât am reuși noi să surprindem în câteva fraze sau pagini. Chiar și fără a fi interpretate, aceste documente sunt dovezi consistente ale unei intense vieți sociale și economice, ale unui oraș în care viața urbană pulsează sub numeroasele ei manifestări cotidiene.

Pentru cunoașterea evoluției urbanistice a Iașilor colecția este indispensabilă. Informația densă și variată ne ajută să identificăm locurile, proprietățile, instituțiile, rețeaua stradală, să conturăm

perimetrele mahalalelor și direcțiile de extindere ale acestora, să urmărim pe orizontala spațiului și verticala timpului evoluția morfologică a orașului.

Pentru filologi colecția are un potențial științific deosebit: documentele sunt redactate după normele transcrierii fonetice și după principii de editare uniforme, multe dintre ele fiind publicate și în facsimil.

Conform declarațiilor autorului, volumul X, apărut la sfârșitul anului trecut – deși anul de pe copertă și pagina de titlu este 2007 –, pare să fie și ultimul din colecție, deocamdată. Deficiențele instrumentarului arhivistic, pe de o parte, și creșterea exponențială a fondurilor documentare pentru secolul al XIX-lea, pe de altă parte, reduc șansele continuării sub bune auspicii și într-un timp rezonabil a publicării documentelor privitoare la istoria orașului Iași de către un singur editor. Însă avem convingerea că, într-un fel sau altul, destinul acestei colecții nu se va încheia cu volumul X. În orice caz, în forma actuală, nu atât prin dimensiuni, cât mai ales prin valoarea conținutului, colecția *Documente privitoare la istoria orașului Iași* constituie un „monument” științific deosebit de onorant și util pentru istoriografia ieșeană, un model remarcabil de instrument de lucru ce se impune a fi urmat și realizat și pentru alte orașe.

Dan Dumitru Iacob

***Iași – memoria unei capitale*, GHEORGHE IACOB, coord.
Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”: 2008, 540 p.**

Orașul Iași le inoculează locuitorilor săi și celor care își fac studiile acolo un sentiment aparte de identitate și solidaritate urbană, de înnobilitate spirituală, de mândrie și atașament pentru trecutul său istoric și pentru inestimabilul patrimoniu material și cultural. Este un oraș cu o istorie vie. Străbătându-i străzile, devii contemporan cu personalitățile sale, pe care le întâlnești pe socluri, pe plăcile memoriale, pe indicatoarele cu numele străzilor, în vitrinele librăriilor, pe pereții instituțiilor de cultură, în mass-media, în discursurile, preocupările și publicațiile profesorilor și studenților, dar și ale locuitorilor pasionați de istoria propriului oraș.

Pentru istoricii ieșeni, mândria unei asemenea identități este dublată de sentimentul unei acute responsabilități, vizibil atât în consistenta bibliografie mai veche cât și în noile apariții editoriale dedicate Iașilor. În contextul manifestărilor prilejuite de aniversarea a 600 de ani de la prima atestare certă a orașului Iași, un colectiv de istorici de la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” și de la institutele Filialei Iași a Academiei Române, coordonați de Gheorghe Iacob, au realizat un impozant volum cu caracter monografic dedicat celui mai important oraș al Moldovei. Titlul, de o aparentă rezonanță nostalgică, este foarte inspirat în condițiile în care, chiar dacă și-a pierdut demult statutul politic de capitală, Iașii au rămas o capitală a culturii și științei.

Din sumarul volumului se observă un dezechilibru structural și tematic, rezultat, probabil, al circumstanțelor în care s-a materializat proiectul: produs colectiv realizat sub presiunea unui moment aniversar. Majoritatea capitolelor au o concepție monografică – în opinia noastră cea mai adecvată metodă pentru tratarea istoriei unui oraș – însă există și capitole în care analiza detaliată a evenimentului politic sau colajul de informații primare rup unitatea structurală a cărții și plasează în plan secund principalul subiect al investigației: orașul. Deficiența ar fi sancționabilă în cazul unei monografii clasice, nu însă și pentru o selecție de „momente, fapte, semnificații și personalități”, după cum este etichetat acest volum de către coordonatorul său. Personal, avem impresia că lucrarea a fost gândită totuși, cel puțin în faza de proiect, ca o monografie, un indiciu fiind chiar structura și maniera de abordare a majorității capitolelor. S-ar putea să ne înșelăm, și afirmația noastră, oricum subiectivă, să fie doar reflexia unui orizont de așteptare, pentru că istoria Iașilor, în pofida unei bibliografii bogate, nu beneficiază încă de o tratare monografică integrală, de la origini până în prezent.

Un argument în favoarea structurării și abordării sistematice a istoriei Iașilor transpare și din introducerea primului capitol referitor la evoluția orașului în Evul Mediu și în zorii epocii moderne,

realizat de Laurențiu Rădvan. Autorul, specialist consacrat deja în domeniul istoriei urbane, folosește o bibliografie diversă și actualizată referitoare la geneza orașului, combinând informații din diferite surse istorice (cronici, documente, vestigii arheologice, hărți). O serie de probleme controversate sau insuficient cunoscute, precum atestarea orașului, originea numelui și procesul de geneză urbană, sunt tratate cu multă competență și discernământ. Analiza se axează pe izvoarele cunoscute, însă autorul nu ezită să recurgă și la dovezi circumstanțiale și analogii utilizate contextual și logic. El evidențiază importanța procesului de colonizare controlată în procesul de urbanizare, grupurile de coloniști germani, armeni și ruși sau ruteni așezându-se în apropierea curții domnești. În subcapitole distincte sunt expuse o serie de aspecte referitoare la: evoluția orașului în secolele XV–XVI, organizarea administrativă, întinderea orașului, populația și ocupațiile locuitorilor, compoziția etnică și confesională, activitățile și instituțiile economice, curtea domnească, bisericile și mănăstirile din oraș, edificiile civile importante (case boierești, școli, spitale și băi publice). În final se referă și la evenimente care au afectat orașul: războaie, distrugerii, epidemii. Evident, nu este ușor să surprinzi patru secole de istorie într-un singur capitol, de cca 50 de pagini, fapt pentru care autorul a accentuat doar aspectele mai relevante din evoluția istorică a orașului medieval.

Substanța volumului o reprezintă istoria orașului în epoca modernă și contemporană, soluție previzibilă dintr-o anumită perspectivă, în condițiile în care monografiile anterioare dedicate orașului s-au oprit fie la începutul sau mijlocul secolului al XIX-lea – vezi Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *Iași vechilor zidiri. Până la 1821*, (Iași: Junimea, 1974); ediția a II-a, revăzută (Iași: Casa Editorială Demiurg, 2007), respectiv *Istoria orașului Iași*, vol. I, Constantin Cihodaru și Gheorghe Platon, coord. (Iași: Junimea, 1980) – fie la începutul secolului XX: N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată* (Iași, 1913–1915); ediție anastatică (Iași: Editura Tehnopress, 2007). Din păcate, poate din aceleași considerente, inoportune de această dată, s-a renunțat și la istoria primei jumătăți a secolului al XIX-lea, foarte importantă pentru începuturile modernizării orașului. Referințele sumare la această perioadă, care se regăsesc în diverse capitole – puțin mai consistente la secțiunea istorie culturală –, nu suplinesc nici pe departe absența unui necesar capitol consacrat perioadei de început a orașului modern.

Un amplu capitol, semnat de Dumitru Vitcu, a fost dedicat Unirii Principatelor, eveniment de o importanță capitală pentru istoria modernă a României, dar și a orașului numit „leagănul Unirii”. Dacă cea mai mare parte a capitolului este consacrată prezentării activităților politice și personalităților implicate în realizarea Unirii, spre final – într-un capitol sugestiv intitulat *Votul din ianuarie 1859: începutul sfârșitului pentru capitala Iași* – autorul înfățișează problemele cu care s-a confruntat orașul după pierderea statutului de capitală.

În capitolul al III-lea, autorul principal, Gheorghe Iacob, a renunțat la o tratare monografică, unitară, în favoarea unei suite de „momente, probleme, aspecte, citate etc. care să contureze un tablou veridic al orașului Iași în vremea lui Carol I” (p. 129). Metoda de expunere a acestui subiect distonează față de discursul omogen, prezent în ansamblul volumului, nefiind poate cea mai fericită manieră de abordare, însă respectăm opțiunea autorului, care are avantajul unei detașări mai accentuate de un subiectivism inerent interpretărilor personale în favoarea imparțialității informației primare. Desigur, o doză de subiectivism tot există în alegerea secvențelor tematice și a surselor pe care acestea se susțin, precum și în cazul concluziilor, însă autorul, specialist reputat în istoria modernă a României, deține, în afară de știință, calități indispensabile pentru coagularea și valorificarea subiectului cercetat: viziune asupra întregului, perspicacitate în selectarea esențialului, pragmatism în tratarea subiectului, discernământ și profunzime în extragerea concluziilor. Subcapitolul *Iași – a doua capitală a României* este un exemplu de abordare structurată, sintetică și clară a „moștenirii” cu care s-a ales orașul Iași în deceniile de după Unire. Autorul a optat pentru documentele cele mai relevante, tema fiind configurată logic și pragmatic: cererile ieșenilor, promisiunile Guvernului, realizări, concluzii.

Chiar dacă istoria orașului nu este prezentată decât secvențial, apreciem că au fost alese aspecte dintre cele mai reprezentative, precum: organizarea și activitatea administrativă, geografia și morfologia urbană, procesul de modernizare edilitară, evoluția demografică, situația economică, starea învățământului, unele evenimente din viața publică și politică. Deși s-a scris mult și tema este

cunoscută, apreciem inserarea subcapitolului semnat de Ioan Nistor referitor la medalioanele personalităților politice, oportun pentru cititorul nefamiliarizat cu istoria orașului Iași. Multe din personalitățile surprinse în acest context (Alexandru Bădăreu, Petre P. Carp, Lascăr Catargiu, Alexandru Ioan Cuza, Nicolae Gane, Dimitrie Gusti, Nicolae Ionescu, Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, George Mârzescu, Gheorghe Panu, Vasile Pogor, Dimitrie A. Sturdza), care s-au născut ori au trăit pentru un timp în Iași, nu au reprezentat orașul doar prin prisma meritelor politice și culturale, ci și prin realizările edilitare, unele dintre acestea deținând funcția de primar în mai multe rânduri (D. Gusti, N. Gane și V. Pogor).

Demne de remarcat sunt și reperatele referitoare la viața cotidiană, domeniu în general ignorat în istoriografia din timpul regimului comunist și prea puțin sau deloc evidențiat în lucrările anterioare dedicate orașului Iași, indiferent de perioada tratată. Din tabloul foarte vast care conturează viața cotidiană au fost surprinse aspecte despre alimentație, prețuri, salarii, chirii, petrecerea timpului liber, sărbători, vizitele membrilor casei regale și ale unor personalități. Au fost redată și fragmente ale unor călători străini despre Iași.

Un alt moment esențial în istoria modernă a orașului îl constituie evenimentele din Primul Război Mondial, în special perioada refugiului din 1916–1918, subiect redactat cu pertinentță de Ion Agrigoroaiei în capitolul plastic intitulat: *Capitala rezistenței până la capăt*. Autorul analizează un moment de cumpănă pentru orașul Iași, acesta fiind confruntat cu valurile de refugiați, epidemia de tifos exantematic, lipsa alimentelor, agitațiile bolșevice și, în general, toate problemele generate de starea de război.

Cum era și firesc, un amplu capitol a fost dedicat orașului din perioada interbelică, semnatarii fiind Ion Agrigoroaiei și Ovidiu Buruiană. Perioada este tratată monografic, pe baza surselor cunoscute dar și prin aportul substanțial al documentelor inedite, de arhivă. Pe lângă aspectele referitoare la situația demografică, viața economică și învățământ autorii au pus accentul pe activitatea partidelor politice, deosebit de intensă în oraș în această perioadă. De asemenea, merită remarcată maniera modernă și atractivă utilizată de Ovidiu Buruiană în prezentarea vieții cotidiene a orașului în perioada interbelică. Iașul este prezent atât ca *proiecție a imaginarii celuilalt / provincialului (orașul ca vis)* cât și ca orașul realităților multiple: orașul intelectual, orașul spectacolelor și sărbătorilor oficiale, orașul bisericilor și monumentelor, orașul relaxării, al timpului liber și al serbărilor populare, orașul mașinilor, orașul localurilor și cofetăriilor, orașul sporturilor, orașul felinarelor roșii etc.

O imagine unitară asupra culturii ieșene în răstimp de un secol și jumătate (1800–1948) ne este înfățișată în capitolul redactat cu profesionalism și talent literar de Remus Zăstroiu. O secțiune amplă a fost dedicată jurnalismului ieșean, cu începuturile sale firave din prima jumătate a secolului al XIX-lea și culminând cu activitatea militantă în slujba marilor idealuri naționale sau a necesităților imediate dictate de lupta politică. Presa nu a fost doar instrumentul partizanatului politic, ci a răspuns și necesităților culturale sau celor de informare obiectivă a locuitorilor urbei. De asemenea, presa culturală, în cadrul căreia se detașează reviste de o importanță cardinală pentru cultura română, precum *Dacia literară*, *Convorbiri literare* și *Viața românească*, a constituit cadrul desfășurării unei efervescente activități literare. Nu a fost neglijată nici viața artistică, vizibilă în concerte și spectacole de teatru, precum și în destinul principalelor instituții care organizau aceste manifestări.

Istoria orașului între anii 1945 și 1989 reprezintă un capitol absolut necesar în ansamblul volumului, deoarece perioada respectivă este prea puțin cunoscută din perspectivă științifică, producția istoriografică fiind, în acest sens, ne semnificativă. Într-un discurs coerent și sistematic, argumentat printr-o bibliografie în general cunoscută însă eficient și inspirat folosită, Cătălin Turliuc reușește să fixeze principalele repere ale dezvoltării orașului în a doua jumătate a secolului XX: evoluția teritorială și organizarea administrativă, situația demografică, evoluția economică, infrastructura urbană, comerțul, preocupările pentru îngrijirea sănătății și starea rețelei sanitare, aspecte privitoare la învățământ, cercetarea științifică și cultură.

Un capitol foarte util se referă la istoria recentă a orașului, mai ales la împlinirile administrative din ultimele două decenii, dar și la perspectivele dezvoltării urbane. Într-o redactare adecvată, sintetică însă bogată în informații, Elena Farca înfățișează cadrul legislativ după care

funcționează administrația publică locală, organizarea și activitatea primăriei, proiectele edilitare în curs de realizare și situația economică a orașului contemporan.

Ultimul capitol, semnat de Sorin Iftimi și dedicat evoluției simbolurilor orașului Iași, ne introduce în istoria imaginarului. Autorul, pasionat de istoria orașului Iași și cu preocupări constante în domeniul heraldicii, sigilografiei și vexilologiei, investighează moștenirea mitologică a orașului, dar și simbolurile „concrete”, medievale și moderne, ale Iașilor. Pe lângă sigiliile, stemele, steagurile și medaliile orașului, sunt descifrate și simbolurile romantice introduse în heraldica orașului în secolul al XIX-lea, precum simbolul turnului „roman” sau cel al delfinilor din stema orașului. Nu este ignorat nici potențialul heraldic al vechilor monumente de for public din Iași, cum este cazul Obeliscului Leilor din Copou. Textul denotă calitățile profesionale indiscutabile ale autorului, care își susține analiza savantă pe o bibliografie consistentă și variată, combinată cu o logică riguroasă, totul rafinat într-o expunere clară, curgătoare, în care accentele tehnice – inevitabile la un asemenea subiect – sunt diluate într-o plămadă narativă ce captivează cititorul. La aceasta contribuie nu doar farmecul subiectului în sine, ci și preocuparea constantă a autorului pentru descifrarea sensurilor inițiale – pe care le dezgroapă dintr-un trecut inaccesibil profanului – și pentru revigorarea și „traducerea” unui limbaj dispărut.

La final, volumul mai cuprinde trei anexe utile: cronologie, bibliografie și indice de nume. Nu în ultimul rând, merită remarcată calitatea excelentă a ilustrației policrome și profesionalismul cu care a fost aleasă și montată în pagină, fapt care-i conferă acestui volum certe calități de album istoric și artistic.

Chiar dacă nu suntem în fața unei monografii clasice, așa cum ne-am fi așteptat, noua sinteză dedicată istoriei orașului Iași contribuie substanțial la finalizarea unui proiect rămas în suspensie în 1980. În asociere cu cele trei monografii anterioare, dispunem, în prezent, de o istorie a orașului Iași adusă la zi. Dincolo de certa valoare științifică, realizarea acestui volum reprezintă atât o ofrandă culturală binemeritată pentru fosta capitală jertfită pe altarul idealurilor naționale cât și un simbol al energiilor creatoare existente în prestigiosul centru al științei și culturii române, Iași.

Dan Dumitru Iacob

Istoria orașului Oradea, coordonatori LIVIU BORCEA și GHEORGHE GORUN. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Oradea: Editura Arca: 2007, 510 p. + XXXI p. fotografii color

Orice nouă apariție a unei lucrări monografice este un eveniment publicistic demn de semnalat. Cu atât mai important este faptul că vede lumina tiparului monografia orașului Oradea, al cărui rol politic, economic, social și cultural, de-a lungul îndelungatei sale istorii, nu mai trebuie subliniat.

Deși această prezentare se face cu ceva întârziere, ea este menită să aducă în atenția tuturor celor posibil interesați *Istoria orașului Oradea*, o ediție revăzută și adăugită a lucrării apărute pentru prima dată în anul 1994 (la inițiativa Consiliului Local al municipiului Oradea), cu noi capitole (cuprinzând perioada de după 1989 și informații despre comunitățile religioase) și o abordare diferită a unor perioade controversate, cum a fost, de pildă, cea comunistă.

Autorii volumului sunt cei care au redactat prima ediție – Liviu Borcea, Lucia Cornea, Fodor József, Gellert Gyula, Gheorghe Gorun, Constantin Ilieș, Nicolae Josan, Gheorghe Lițiu, Doru Marta, Tereza Mózes, Pafka Ernest, Péter I. Zoltán – acestora adăugându-li-se Gabriel Moisa (autor al istoriei postbelice a orașului și Dumitru Noane (care a scris partea despre comunitățile creștine neoprotestante.

După introducerea și prefețe, lucrarea propriu-zisă debutează cu un capitol ce ne descrie *Așezarea geografică a orașului* (cadrul natural, clima, apele, vegetația și solurile, p. 11-16).

Primul capitol dedicat istoriei orașului, din paleolitic până după epoca La Tène (p. 17-56) este destul de rezumativ, fiind urmat de cel privitor la *Teritoriul și împrejurimile orașului Oradea în epoca veche și în perioada de trecere spre epoca medievală* (p. 63-82, al cărui autor nu este specificat).

Epoca medievală a Oradei ocupă un spațiu mult mai generos în economia volumului (p. 83-156), secțiunea fiind structurată în nouă capitole (și numeroase subcapitole): I. *Vechi izvoare privind istoria Oradiei și Bihorului*; II. *Începuturile orașului între legendă, tradiții și documente istorice*; III. *Instituții ecleziastice orădene în Evul Mediu*; IV. *Configurația orașului: târguri, vămi, privilegii (secolele XIII–XIV)*; V. *Umanism și Renaștere la Oradea. Filiera italiană*; VI. *Perioada marilor opțiuni (1526–1557)*; VII. *Oradea în cadrul Principatului Transilvaniei (1557–1660)*; VIII. *Pașalâcul otoman de Oradea (1660–1692)*; IX. *Cucerirea orașului și cetății de către austrieci (1692)*.

Epoca preindustrială (p. 157-204), considerată a fi intermediară între cea medievală și cea modernă, este descrisă în următorul capitol, cu referiri la administrația și viața economică, edilitară și spirituală orădeană în intervalul cronologic 1692–1849.

Cel mai amplu capitol al volumului (138 de pagini: p. 205-432) este cel care ne prezintă *Epoca modernă* a orașului. Principalele teme tratate în subcapitolele acestuia sunt: I. *Lupta pentru propria identitate*; II. *Dezvoltarea și modernizarea orașului*; III. *Viața socială și politică*; IV. *Viața spirituală*; V. *Orașul în timpul primului război mondial*; VI. *Oradea în perioada interbelică*; VII. *Oradea și dictatul de la Viena. Perioada administrației ungare*; VIII. *Sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Administrația militară sovietică*; IX. *Perioada postbelică*.

Din păcate nu știm cine a redactat subcapitolele referitoare la viața socială și politică (p. 252-263), viața spirituală (p. 263-311) și orașul în timpul Primului Război Mondial (p. 311-332), aceste fragmente neregăsindu-se în lista ce redă contribuția autorilor la realizarea volumului (p. 510).

Ultimul capitol al cărții, singurul care nu are legătură cu tratarea cronologică, este dedicat *Comunităților religioase din Oradea* (p. 433-482).

Volumul se încheie cu o foarte bogată bibliografie (22 p.) și cu planșe color ce conțin diferite imagini ale orașului, de la vederi aeriene până la detalii de monumente reprezentative.

O corectură specializată de tehnoredactare-editare ar fi fost necesară, operație care ar fi îndreptat măcar o parte dintre greșelile răspândite în toată lucrarea. Ca să dau doar câte un exemplu sau două din fiecare „categorie” a celor mai dese erori: litere lipsă („chișcul” în loc de „chioșcul”, p. XXVII; „ortoxă” în loc de „ortodoxă”, p. XXVIII) sau inversate („acre” în loc de „care”, p. 12) în anumite cuvinte, repetări de cuvinte („la izvor la izvor”, p. 15), cratima ce desparte cuvintele pe două rânduri („s-a”, p. XVIII), lipsa spațiului după unele virgule (p. 18, n. 7 și 8; p. 20, n. 10; p. 26, n. 9), înainte sau după paranteze (p. 23, n. 3) sau pur și simplu (p. 32, n. 7; p. 44, n. 14; p. 47, n. 10, 12, 14), literă mică la începutul unei propoziții (p. 68, n. 6), rupturi de text inutile [p. 44, n. 2] ș.a.m.d.

Mult mai neplăcută este însă pentru cititor lipsa unei uniformizări stilistice, muncă pe care ar fi trebuit să o facă un editor, fiecare autor scriind potrivit propriului condei.

Cu toate acestea, este lăudabil travaliul pe care autorii l-au depus în activitatea sânguincioasă de documentare, concretizat în apariția volumului discutat în aceste pagini. Bătrânul și frumosul oraș bihorean ar merita chiar mai multă atenție din partea istoricilor.

Anda-Lucia Spânu

MIHAI OPRÎȘ, *Timișoara. Monografie urbanistică. Vol I. Descoperiri recente care au impus corectarea istoriei urbanistice a Timișoarei*. Timișoara: Editura Brumar: 2007, 121 p. (incluzând aparatul critic, planșele și traducerile)

Acest volum, apărut la Timișoara la finele anului 2007, este primul din ceea ce va fi reeditarea cărții arhitectului Oprîș *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică, București, 1987. O reeditare așteptată de mai bine de un deceniu de toți pasionații de istoria apariției și dezvoltării urbanistice a Timișoarei.

Înainte de a mă referi strict la volumul apărut acum, merită să arăt, în câteva cuvinte, istoria acestuia, provocările conjuncturale și dificultățile întâmpinate de autor în finalizarea lui.

Ideea de a relua monografia din 1987 s-a născut imediat după apariția sa: valoarea deosebită a conținutului, complexitatea metodei adoptate și corectitudinea rezultatelor erau umbrite de calitatea proastă a tipăriturii din acel moment (cu consecințe mai ales asupra lizibilității planurilor) și lipsa unui indice final. Acestea erau doar două dintre elementele pe care autorul dorea să le remedieze. O teză de doctorat începută în Germania (noua sa țară de adopție), părea a fi prima etapă a acestei întreprinderi care ar fi putut, publicată fiind, să realizeze dezideratele amintite. Dificultățile diverse și cele legate de finalizarea tezei au amânat, *sine die*, reeditarea. Așa se face că, începând cu 1990, literatura istorică referitoare la Timișoara, inspirată frecvent din lucrări mai vechi și limitate ca sistem de informare și metodă de operare, să nu poată beneficia de cercetările colegului nostru (mai ales din cauza calității proaste a reproducerilor din *Monografie* și necunoașterii articolelor din anii '80 apărute în revista *Arhitectura*, care conțineau planuri bine tipărite și multe dintre aserțiunile din carte), iar rezultatele să fie pe măsură: ignorarea unora dintre metodele importante de studiu în istoria orașelor, erori istorice publicate și republicate de zeci de ori, evaluări ciudate ale unor realități urbanistice, planuri sau construcții date greșit etc. etc. Se constata, pe măsură ce trecea timpul, acumularea unui halucinant lanț de informații eronate care putea să descumpănească pe oricine era interesat de istoria reală a Timișoarei și în ciuda faptului că necesarele corecții fuseseră tipărite de Mihai Oprea cu mult timp înainte.

Aceasta era conjunctura care l-a obligat pe autor să decidă ca simpla reeditare a cărții din 1987 să fie precedată de un volum care să pună lucrurile la punct, mai ales în ceea ce privește evoluția târzie a orașului, începând cu secolul XVIII, de când există suficiente date istorice și planimetrice (ridicări topografice, planuri de ansamblu sau detaliu, proiecte etc.), pentru a se evita orice eroare. Cu condiția să se respecte regulile și exigențele unui asemenea tip de studiu.

Așadar, volumul asupra căruia mă refer aici, după cum o arată și subtitlul, are această menire: să pună în circulație, încă o dată, sintetic și organizat, toată informația de natură planimetrică (și nu numai) necesară evitării pe viitor a unor erori de analiză și interpretare a istoriei urbanistice a Timișoarei. La aceasta se adaugă semnarea, încă o dată și pentru a nu mai fi repetate, a erorilor frecvent întâlnite în literatura specifică, iar structura cărții mi se pare un foarte explicit mod de a se referi la aceste deziderate.

Primul capitol – Cercetările de istoria urbanismului. Terminologia și structura cercetării – oferă instrumentele de bază ale unui asemenea demers, pornind de la explicarea noțiunilor de „urbanism” și „urbanistică”, până la trecerea în revistă a metodelor „clasice” de investigație. În opinia autorului (și nu pot să nu fiu de acord cu ea), informațiilor scrise și arheologice este obligatoriu să li se adauge cea „planimetrică”, adică cea conținută de reprezentările cartografice ale evoluției realităților orașului. La Timișoara, această opinie este cu atât mai îndreptățită cu cât, din 1716 (prin schițe de plan, chiar mai demult) există sute de hărți, ridicări topografice, planuri de clădiri sau amenajări, executate sau nu, care formează un corpus extraordinar de vast și exact (mă refer aici, evident, la cel bazat pe măsurătorile topografice de secol XVIII) de date care fac lumină în privința evoluției orașului, cel puțin din acel moment. Mai mult, anumite informații arheologice (puține și izolate la Timișoara) nu pot fi întrebuițate decât printr-o confruntare (coroborare) cu planurile istorice sau cele actuale. În privința planurilor istorice, mă refer, în speță, la prima ridicare topografică din 1716, care oferă suficiente date referitoare la Timișoara pre-austriacă, otomană sau chiar medievală.

În același capitol, referitor la Timișoara, sunt puse în evidență și mai vechile întrebuițări ale metodelor planimetrice, încă de la începutul secolului XX, chiar dacă atunci aveau unele deficiențe de metodă. Acest proces a fost întrerupt începând cu anii '50, când puterea comunistă a interzis consultarea planurilor istorice aflate în arhivele românești și reluat abia după 1974, când, aflat ca arhitect proiectant la „Iprotim”, Mihai Oprea își începea seria studiilor planimetrice în colaborare cu atelierul de topografie și geodezie ale respectivei firme. Pentru perioada anterioară, sunt prezentate mai multe cărți despre Timișoara apărute în Occident în anii '60–80, de valori diferite, proces continuat și în anii '90 ai secolului trecut, ca și o serie de erori „tradiționale” deja, publicate cu acele ocazii. Cea mai tipică și frecventă este evaluarea greșită a raportului dintre orașul otoman și realitățile urbanistice de astăzi, punând pe oricine pe piste greșite.

Capitolul II – Corectarea istoriografiei urbanistice a Timișoarei – reprezintă o foarte metodică trecere în revistă a problematicii istoriei orașului de pe Bega, coroborată cu erorile frecvente întâlnite în literatura istorică mai veche și mai nouă. Ele se referă la orașul medieval, la poziția și dimensiunile cartierelor „extra-muros” ale Timișoarei pre-austriece și de la începutul secolului al XVIII-lea, la noile suburbii ale orașului de secol al XVIII-lea și la cartierul central – „Cetate” din aceeași perioadă. Explicând care sunt realitățile corecte ale acestor episoade din evoluția urbanistică a orașului, Mihai Oprea trece în revistă și „galeria erorilor” corectată printr-o cercetare științifică corectă și completă sau, cu cuvintele autorului „Legende destrămate de cercetarea științifică” (p. 74-87). Ele sunt numeroase, de la banalele interpretări greșite ale unor episoade generale de istorie sau terminologie militară, până la cronologia edificării fortificațiilor de secol al XVIII-lea sau, după cum spuneam înainte, referitoare la configurația componentelor urbanistice ale orașului otoman în comparație cu cel modern. Cu această ocazie, autorul oferă și o foarte necesară informare despre istoria modernă a arhitecturii militare (în legătură cu tipologia fortificației de la Timișoara) și despre componentele acesteia.

Capitolul III – Încheiere – este, în fond, o pledoarie pentru ceea ce ar trebui să fie o cercetare multidisciplinară, singura capabilă să ofere, pentru istoria urbanistică a unui oraș, date cât mai sigure, cât mai complete și verificabile pe mai multe căi. Este în fond, ceea ce face autorul prin acest volum, rezultat al unei cercetări personale a unui singur om, dar îmbrăcând succesiv, când a fost cazul, haină de istoric, geograf, arheolog, arhitect sau urbanist. În acest capitol sunt trecute în revistă și câteva dintre rezultatele acestei cercetări complexe, în care s-au utilizat toate metodele și informațiile disponibile.

Lucrarea este completată prin cele câteva anexe necesare unui asemenea produs : abrevieri, lista arhivelor utilizate, proveniența ilustrațiilor, bibliografia, indici (de nume diverse și termeni specifici), precum și două scurte rezumate traduse în germană și maghiară.

Cunoscând relativ bine literatura de această factură, românească și chiar europeană, cred că volumul acesta dedicat Timișoarei are toate calitățile pentru a deveni o lucrare de referință, o lucrare indispensabilă celor care sunt interesați să cerceteze istoria urbanistică a acestui oraș, dar să și dobândească deprinderile unui asemenea tip de cercetare. Este apoi un model de concizie, de logică a discursului, de corelare a datelor. Este, în fine, o transparentă critică adresată celor care, prin lucrări așa-zis monografice, expediază istoria unui oraș în zona înșiririi de evenimente istorice având sau nu legătură cu subiectul, fără să atingă nimic din ceea ce reprezintă cu adevărat elementele care fac lumină în geneza și evoluția sa teritorială și morfo-structurală și reluând, obsedant, date eronate publicate de alții, anterior.

Pentru a nu da naștere la interpretări eronate, nu cred că lucrările destinate unor istorii sau analize fragmentare ale orașelor (militară, economică, administrativ-juridică, culturală, arhitecturală, socială, parcelară, arheologică etc.) nu sunt necesare, dar istoria urbanisticii înseamnă mai mult. Înseamnă, în opinia mea, extragerea din noianul de date disponibile, a celor care au legătură cu subiectul și prelucrarea lor (confruntarea, coroborarea lor) pentru a oferi o imagine sau imagini asupra începuturilor și etapelor extinderilor teritoriale, a structurării sale generale sau de detaliu, a zonificării, a parcelarului, edificării arhitecturilor importante și amenajării spațiilor limitrofe etc. Or, fără utilizarea planurilor diverse, obținute prin analiza fondului cartografic disponibil, coroborat cu cartări diverse (cel puțin istorice și arheologice), un asemenea studiu nu poate avea finalitate și nu poate fi utilizat decât ca arhivă de date. Conform exigențelor acestui tip de cercetare, orice informație trebuie să fie verificată prin altele sau, în situația în care acestea nu există, trebuie să impună deschiderea unor noi direcții de investigație.

Închei această prezentare cu câteva mențiuni asupra calității grafice și a tiparului. În general, planurile sunt prezentate într-o formulă combinată, planul original (de format A4, color) fiind dublat pe pagina alăturată, printr-o imagine comentată de autor, aceasta fiind o încercare ca o astfel de informație să devină „vizibilă” pentru oricine. Cartea conține, apoi, numeroase planuri de construcții sau detalii urbanistice, vedute și planuri fanteziste și, foarte important, o suprapunere (p. 21-23) a planului din 1716 peste planul actual al orașului, suficient, doar el, să facă lumină asupra întinderii și

configurației reale a orașului otoman. Și aici replica acestei suprapuneri este completată cu marcarea și numerotarea elementelor urbanistice și arhitecturale ale orașului pre-austriac.

Forma și dimensiunile cărții, precum și calitatea hârtiei și tiparului au făcut posibilă oferirea unor planșe de mari dimensiuni, foarte clare, perfect utilizabile ulterior, dar și transformând cartea într-un album. Un album de o frumusețe aparte, la care contribuie din plin calitatea fotografiilor arhitectului Mihai Botescu, îndrăgostit și el de orașul de pe Bega.

Teodor Octavian Gheorghiu

TREI NOI CĂRȚI DEDICATE ISTORIEI TIMIȘOAREI

Literatura istorică având drept subiect orașul de pe Bega continuă să se îmbogățească cu noi lucrări. Fiecare dintre aceste apariții, care se adaugă zecilor de publicații apărute începând cu 1990, este o dovadă a interesului profesioniștilor domeniului (istorici, arheologi, arhitecți și urbaniști) pentru istoria sau alcătuirea orașului sau a unor componente ale sale, pentru cultura sa.

Am selectat din vasta bibliografie care începe să se acumuleze, trei lucrări din ultima perioadă (intervalul 2006–2008), care utilizează trei metode diferite: istorică, arheologică și arhitectural-urbanistică. Evident, fiecare dintre acestea întrebuințează metode sau informații din celelalte paliere, dar nota dominantă este dată de una dintre ele, în funcție de scop, caracteristicile cercetării și opțiunea și pregătirea autorilor.

Prima lucrare care merită atenție este *Prin Timișoara de odinioară. I. De la începuturi până la 1716*, apărută în cadrul programului „Areal Banat-Patrimoniu mobil 2006”, Editura Artpress, Timișoara, 2006, autor fiind cunoscutul istoric IOAN HAȚEGAN. Cartea are 240 de pagini, din care 28 de pagini conțin ilustrații. O ultimă precizare preliminară: cartea este un colaj de articole (169) publicate de autor în anul 2000 în cotidianul timișorean „Prima oră”, un colaj care este astfel alcătuit încât să ofere o istorie cronologică a orașului, pe parcursul a trei etape. Dacă prima (romană) este ipotetică, celelalte două (am putea să le numim „creștină” și „otomană”) sunt bogat documentate și mult cercetate-inclusiv de autor.

Preocupările lui Ioan Hațegan pentru istoria Banatului și a Timișoarei sunt binecunoscute celor interesați și s-au materializat prin zeci de articole sau cărți cu aceste subiecte. Metoda utilizată a fost și este, de fiecare dată, analiza documentului scris, atent evaluat și pus în relație, câteodată, cu cel arheologic sau cel cartografic.

Structura cărții are o logică clară, care transpare din cele trei capitole: *Timișoara – cetate și oraș european*, *Timișoara – cetate și oraș otoman și Sfârșit și început de lume*. Fiecare dintre ele cuprinde câteva zeci de texte care au și un anumit grad de autonomie și o evidentă dependență față de întreg. Un exemplu din primul capitol: *Un Huniad pe tronul Ungariei, Pavel Chinezul, Timișoara spre sfârșitul veacului al XV-lea* sunt trei episoade ale unui fragment prestigios din istoria zonei în care este implicată Timișoara. Exemplele pot continua, evident, cu numeroase alte relații de același gen și care oferă în final un tablou complet și coerent al istoriei orașului, prin fragmente de imagini foarte bine alese, inclusiv pentru a menține treaz interesul cititorului.

Primul capitol se oprește asupra genezei (genezelor) orașului, a conjuncturilor în care s-ar fi putut petrece aceasta și asupra variantelor vehiculate în acest sens. Între altele, se amintește încă o dată despre disputa legată de antecedentele antice ale așezării medievale, stârnite de diferite documente timpurii romane și bizantine. Dacă Timișoara este în situația unor alte orașe ca Drobeta-Turnu Severin, Cluj-Napoca sau Alba Iulia, rămâne să stabilească, spune autorul, doar viitoarele săpături arheologice din zona cartierului „Cetate”. Capitolul se încheie cu asediul otoman al Timișoarei din 1552, când, prin cucerirea orașului, „se sfârșește o lume” (după cum spune autorul) și va începe o alta.

Capitolul al II-lea conține date din timpul perioadei otomane, care durează mai bine de un secol și jumătate. Sunt scoase la lumină evenimente, personaje, caracteristici ale orașului și cetății sale, fragmente de viață urbană, mult mai multe decât se bănuia și într-un stil în care rigoarea științifică este combinată cu vioiciunea expunerii.

Capitolul al III-lea se oprește asupra asediului habsburgic din 1716 și cuceririi orașului de către armata creștină – un eveniment „simetric” față de cel din 1552. Asistăm iarăși la un sfârșit de lume și la nașterea unui nou oraș. Atrăgătoare pentru cititorul pasionat de istoria militară a zonei noastre este paralela pe care autorul o face între diferite cronică sau jurnale de război referitoare la eveniment, paralelă din care rezultă informația medie, obiectivă, dezbrăcată de excese și fabulații. De asemenea, este descris orașul găsit de cuceritori, realități care pot fi lesne puse în relație cu ridicările topografice contemporane, foarte exacte și concludente.

Ultima parte a lucrării conține un corpus de vedute, planuri, hărți și alte elemente grafice, socotite de autor ca fiind necesare pentru o completare a informațiilor scrise. Un gând foarte bun și corect, dar, din păcate, lăsând să se strecoare unele inexactități, care pot fi atribuite și editorului. Mă refer, de pildă, la pagina 215, unde foto 8 și foto 9 au aceeași legendă: „Timișoara în secolul al XIV-lea, după M. Opriș”, cu toate că este evident că nu reprezintă același lucru. Prima este o reconstituire datorată autorului menționat, în timp ce a doua este reproducerea unei cunoscute incizii schematice reprezentând fortificațiile Timișoarei, incizie care a inspirat (spune același M. Opriș) numeroase vedute fanteziste ulterioare. Apoi, la pagina 217, foto 16 nu este „Cetatea Timișoarei...”, ci planul castelului de la Soimș. Unele legende sunt prea eliptice și ar fi meritat dezvoltate atât cât ar fi fost necesar pentru a constitui informații complete. De asemenea, se cuvine să semnaleze numeroasele deformări ale imaginilor (supărătoare mai ales în privința planurilor), datorate tehnoredactării defectuoase.

Nu vreau să închei cu această notă critică, ci cu o apreciere fără echivoc a conținutului cărții, autorul fiind, în afara unui excelent cunoscător al realităților medievale ale Banatului și Timișoarei, unul dintre puținii istorici sensibili la argumentele altor discipline științifice care pot informa asupra unui subiect de istorie a orașelor. Mă refer în speță la arhitecții-urbanisti (în legătură strictă cu Timișoara, îi numesc doar pe Mihai Opriș și Paul Niedermaier) cărora le cunoaște opera și le respectă punctele de vedere. Este un exemplu bun de urmat.

A doua lucrare la care mă refer este *Timișoara în amurgul Evului Mediu*, apărută sub egida Muzeului Banatului Timișan și în cadrul colecției „Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica”, la Editura Mirton, Timișoara, 2007, și avându-i drept autori pe **FLORIN DRAȘOVEAN, COSTIN FENEȘAN, ALEXANDRU FLUTUR, ALEXANDRU SZENTMIKLOSI, GEORGETA EL SUSI, ZSUZSANNA KOPECZNY, HEDY M-KISS, RAUL ȘEPTILICI, NICULINA DINU**.

Simpla listă a componenței colectivului de autori ar trebui să dea o siguranță maximă produsului tipărit, dar la aceasta se adaugă și valoarea subiectului. Mă refer la faptul că lucrarea conține rezultatele, prelucrate multidisciplinar, ale cercetărilor arheologice prilejuite în 2006 de reabilitarea infrastructurii tramvaiului într-o zonă centrală a Timișoarei, lucrare de o deosebită importanță pentru reconstituirea și pe această cale, a unui fragment de istorie urbană pre-austriacă. Acest fapt este cu atât mai remarcabil cu cât se știe că Timișoara, datorită reconstrucției integrale de după ocuparea zonei de către Habsburgi, conține foarte puține și izolate urme urbanistice sau arhitecturale mai vechi. În acest sens, lucrările amintite au fost o șansă de a se obține numeroase și diverse informații, cel puțin din perioada otomană și de a se verifica mai vechile aserțiuni referitoare la întinderea orașului și structura sa internă.

Cartea începe printr-un foarte sintetic și sugestiv *Cuvânt înainte* datorat coordonatorului cărții, dr. Florin Drașovean, care face cunoscută conjunctura în care s-a produs această cercetare și șansa de a se fi desfășurat atât cât a fost necesar, pentru a se obține rezultate concludente.

Restul cărții este structurat în câteva capitole: *Descrierea situației arheologice, Inventarul mobil* (ceramica, obiectele de metal, obiectele sculptate din piatră, obiectele din piele, monede), *Studii interdisciplinare* (arheozoologic și dendrocronologic) și *Timișoara în amurgul Evului Mediu. Concluzii*. Ele sunt semnate de autorii lucrării, menționați la început, la care se adaugă **IONEL POPA** (autorul studiului dendrocronologic).

După cum se poate lesne observa, este o tipică monografie de arheologie urbană, cu toate componentele necesare, rezultate din cercetarea efectivă pe teren și din studiile ulterioare dedicate diferitelor elemente de cultură urbană descoperite. Prin urmare, textul este însoțit de numeroase ilustrații interioare (fotografii, planuri, desene ale obiectelor descoperite, grafice, tabele etc.) și de 15 planșe finale ale secțiunilor arheologice. Cartea are 368 de pagini (conținând o bibliografie și un rezumat în limba engleză), la care se adaugă planșele amintite.

Cu toate că este o lucrare delimitată strict în aria arheologiei, ea conține rezultate extrem de importante pentru istoria urbanistică a orașului, cercetarea fiind un foarte bun prilej de verificare a concluziilor unor studii mai vechi sau mai recente, utilizând date istorice sau planimetrice. Din păcate, singurul mijloc prin care informațiile arheologice obținute cu acest prilej, remarcabile prin exactitatea lor, ar fi putut fi coroborate cu un plan istoric al etapei otomane, a fost ratat. La pagina 83, planul-reper utilizat în acest scop a fost *Planul Seutter* din 1718, evident schematic și inexact (în plus, deformat prin machetare!), când ar fi putut fi utilizată ridicarea topografică exactă din 1716 (*Planul Perette*) publicat și analizat în mai multe rânduri, în ultimul timp, cel puțin de Mihai Opriș și Paul Niedermaier. Oricum, chiar și *Planul Seutter*, în ciuda schematismului său, demonstrează viabilitatea corelării datelor diverse obținute din studii documentare sau arheologice, cu datele topografice obținute prin cercetarea arhivelor de planuri și hărți.

Închei această prezentare exprimându-mi speranța că astfel de cercetări arheologice, multiplicându-se în viitor datorită îndeșirii intervențiilor în centrele istorice timișorene, să fie coroborate cu studii interdisciplinare, în cadrul cărora, un loc important trebuie să li se rezerve celor de natură planimetrică. Doar împreună pot oferi un produs de istorie urbană complet și sigur.

A treia carte la care mă refer aici este ***Arhitectura militară bastionară în România, vol I. Cetatea Timișoarei***, Editura Bastion, Timișoara, 2008, autor arh. VALENTIN CAPOTESCU.

Dacă prima lucrare prezentată era una de istorie, iar a doua de arheologie pură, aceasta este o lucrare de arhitectură și urbanistică. Prin aceasta, se adaugă eforturilor unor autori precum Mihai Opriș și Paul Niedermaier de a impune acest set de metode (de analiză cartografică, de esență planimetrică) în rândul mai vechilor metode consacrate de mediul istoric sau de istoria artei.

Cartea este o primă componentă dintr-o serie mai amplă prin care autorul vrea să atace o clasă arhitecturală mai puțin cercetată la noi – cea a arhitecturilor militare bastionare, rezultat al introducerii artileriei în confruntarea armată începând cu secolul al XV-lea. Dacă în restul Europei și în celelalte continente, această arhitectură face obiectul unor studii extinse și corelate și este subiect și suport pentru muzee și organizații internaționale, în România ea este mult mai puțin prezentă în sintezele de specialitate. Din categoria excepțiilor fac parte „clasicele” istorii ale arhitecturii românești semnate de Grigore Ionescu și Gh. Curinschi-Vorona, dar și studiile unor autori ca Gheorghe Anghel, Mihai Opriș, la care se adaugă autorul acestor rânduri. Pentru a fi corect până la capăt, trebuie să spun că cel mai bine integrat domeniului (controlând, cu egală competență, fenomenele istorice, arhitecturale, urbanistice și tehnice) rămâne Mihai Opriș, investigațiile sale depășind cu mult simplul subiect „Timișoara”.

În această conjunctură, cartea la care mă refer aici scoate la lumină preocupările unui nou pasionat de arhitectura bastionară – Valentin Capotescu, absolvent al Facultății de Arhitectură din Timișoara în 2005. El are curajul de a ataca un subiect cu complexități deosebite, cu structuri și terminologii exacte și, dacă ar fi să mă refer doar la secolele XVII–XIX, cu o istorie aparte corelabilă obligatoriu cu istoria militară a perioadei.

Cartea este parțial o compilație de date istorico-urbanistice (bazată pe literatura de profil locală sau regională), dar conține și câteva elemente specifice.

În primul rând, este o lucrare care utilizează masiv prelucrarea imaginilor pe calculator, materializată prin zeci de planșe (planuri, modelări 3D etc.) care urmăresc evoluția ansamblului fortificat timișorean de-a lungul timpului (corelat cu planurile actuale), evoluția acestuia în raport cu evoluția orașului, reconstituirea asediului din 1716 și, în final, descompunerea cetății bastionare a Timișoarei de secol al XVIII-lea în elementele constitutive și analizarea lor.

În al doilea rând și în strânsă legătură cu cele de mai sus, este o primă încercare românească de a oferi cititorului o schiță de evoluție a fortificațiilor bastionare (de după mijlocul sec. al XVI-lea) și logica acestei evoluții, în relație cu evoluția armamentului și a strategiilor militare. Altfel spus, simpla descriere a sistemelor defensive timișorene (rezultatul unor importuri de tehnică militară din alte spații europene) nu ar fi fost suficient de clară în sine, ci doar integrată acestor concepte care au generat și perfecționat arhitectura respectivă.

Cele câteva capitole (*Istoria Timișoarei, Cronologie, Teoria fortificațiilor, Timișoara turcească, Asediul Timișoarei, Proiecte de fortificare a Timișoarei, Timișoara austriacă, Elementele componente ale cetății Timișoara, Evoluția orașului Timișoara raportată la cetate, Conceptul de oraș ideal, Cetatea Timișoarei în reproduceri de epocă, Cetatea Timișoarei în fotografii de astăzi*) sunt însoțite de bibliografie și patru rezumate, în română, engleză, franceză și germană. Simpla enumerare a lor este suficientă pentru a înțelege structura cărții și scopurile urmărite. Este, în fond, o istorie urbanistică a Timișoarei (bazată pe lucrările similare ale lui Mihai Opriș și Paul Niedermaier) corelată cu istoria fortificațiilor urbane și având drept suport teoria fortificațiilor amintită mai sus.

Către final, nu pot să nu remarc calitatea imaginilor (planuri, modelări pe calculator, fotografii de epocă sau contemporane), majoritatea color și profitând de formatul mare al cărții (A4, pe orizontală) și de calitatea hârtiei. Cartea are 319 pagini.

Salutând această apariție și preocupările colegului nostru foarte tânăr, o sumară evaluare critică pune în lumină o serie de erori istorice, de datare a unor planuri, de cronologie a unor elemente și conținute de câteva comentarii asupra unora dintre realitățile istorice mai vechi sau mai noi. Le putem pune în seama defecțiunilor de corectură din faza finală, pre-tipografică, dar și pe seama tinereții autorului, încă nu suficient integrat în lumea istoriei căreia abia acum îi descoperă complexitatea și va trebui să-i detecteze și capcanele. Oricum, sper ca această pasiune să fie de durată și să producă noi evenimente tipografice.

Înainte de a încheia, semnalez încă o noutate: cartea prezentată aici este prima din colecția „Aedificium”, a Editurii „Bastion” (și ea proaspăt înființată) din Timișoara, coordonată de Cornel Secu. Sunt convins că vom mai auzi de ea...

*

Cele trei prezentări făcute aici pun în evidență, în afara bogăției deosebite a informațiilor istorice despre Timișoara care încep să fie acumulate de către cercetătorii istoriei sale și manierele diferite de operare în acest domeniu. Pentru un cititor avizat, ele trebuie corelate, verificate „încrucșat” și corectate atunci când este cazul. Ca o concluzie, cred că Timișoara este un caz fericit, poate cel mai fericit din istoriografia noastră: cazul unui oraș care este cercetat multidisciplinar și respectându-se opiniile celorlalți. Evident, pentru oricare dintre autorii citați și pentru mulți alții, există și riscul neatenției sau necunoașterii unor elemente specifice altor discipline de studiu, dar contează buna intenție și tendința continuă de perfecționare. Din acest punct de vedere, consider că au fost depășite nereușitele din anii '90, când în legătură cu Timișoara s-a produs o adevărată avalanșă de publicații, dintre care puține pot fi utilizate, în limite normale de siguranță, pentru cercetări viitoare.

Teodor Octavian Gheorghiu

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845). Vol. I. Ținutul Romanului, Partea I (1820), LUCIAN-VALERIU LEFTER și SILVIU VĂCARU, ed., Iași: Editura StudIS: 2008, 266 p.

În privința editării marilor colecții de documente, istoriografia românească înregistrează încă decalaje serioase, de ordin cantitativ și cronologic, față de situația existentă în majoritatea statelor din Europa. Deficiențele nu se datorează atât dezinteresului istoricilor cât, mai ales, incoerenței instituționale din domeniu, agravată de conjuncturi politice nefaste. În prezent, pentru editarea

documentelor create în perioadele anterioare apariției României moderne, respectiv până la mijlocul secolului al XIX-lea, singura excepție demnă de semnalat în plan național rămâne colecția *Documenta Romaniae Historiae*, care continuă să apară, cu toate dificultățile inerente ultimelor două decenii. Desigur, mai putem aminti și unele reușite individuale, referitoare la publicarea unor colecții de documente specifice istoriei locale, cum este cazul celor zece volume de *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de IOAN CAPROȘU. Performanțele de acest gen vor fi însă tot mai greu – dacă nu imposibil – de atins de unul singur, chiar și în cazul documentelor interne referitoare la o localitate, fără un suport instituțional adecvat. Stimularea inițiativelor instituționale și reducerea carențelor în domeniul publicării izvoarelor istorice nu se poate realiza decât prin impunerea unor strategii naționale proiectate pe mai multe decade, aplicate cu perseverență de către instituțiile de profil și susținute constant din punct de vedere financiar, atât de către stat, cât și de entități private. Abia atunci progresele vor fi cu adevărat remarcabile.

Chiar și în aceste condiții, mai puțin favorabile marilor realizări de genul celor exemplificate, avem parte de surprize plăcute. Volumul pe care îl prezentăm deschide un proiect editorial amplu și ambițios, esențial pentru istoria principatului Moldovei, în special, și pentru istoria națională, în general: publicarea recensămintelor fiscale realizate de Vistieria Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Valoarea celebrelor catagrafii, cum erau numite în epocă și cum sunt cunoscute în literatura de specialitate, a fost semnalată constant de cercetători, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă din care au început să fie consultate în scop științific și, ceva mai târziu, publicate sporadic, parțial și nesistematic. Informația primară a cataografiilor constă în recenzarea nominală și, implicit sau explicit, numerică (în extrase totalizatoare) a categoriilor fiscale (birnici, negustori, mazili, ruțași, bejenari, scutelnici, bresle profesionale și sociale, văduve, străini raiale, sudiți ș.a.). În unele cazuri și în mod indirect, în calitate de beneficiari ai unor scutelnici, au fost menționați și reprezentanți ai boierimii și ai clerului, categorii neimpozabile. În general, aceste date sunt indispensabile pentru cercetarea unor aspecte privitoare la evoluția demografică și teritorial-administrativă a localităților și la situația economică și socială a locuitorilor (în catagrafia din 1820, pe lângă referințe circumstanțiale privitoare la starea socială și meseriile practicate de populația imposabilă, sunt înregistrate și animalele din gospodărie). Mai mult decât atât, după cum precizează cu incontestabilă competență și experiență Mircea Ciubotaru – autorul studiului introductiv și unul dintre cei doi coordonatori ai colecției –, pe baza informațiilor oferite de catagrafii pot fi abordate, cu șanse sporite de clarificare, probleme necunoscute sau incerte referitoare la „relațiile interetnice și interconfesionale, statutul social, în vechime, al ascendenților și genealogia persoanelor interesate de căutarea obârșiiilor, dispariția sau geneza unor așezări rurale, etapele sistemului antroponimic oficial românesc, toate prea puțin și prea sumar investigate până acum” (p. XI). Nu în ultimul rând, cataografiile oferă posibilitatea reevaluării și completării „unor caracterizări adesea reducioniste referitoare la starea materială a populației, raporturile sociale dintre proprietari, clăcași, mazili, răzeși, dinamica demografică, fenomenul migrației naturale sau al aceleia condiționate și salvatoare (bejenia)” (p. XI).

În mod particular pentru istoria orașelor, din informații directe sau circumstanțiale mai putem identifica repere ale morfologiei urbane (mahalale, parohii, străzi), numărul sau/și numele bisericilor din oraș, componența etnică, confesională și profesională a populației, numele proprietarilor unor orașe și târguri, prezența boierilor în centrele urbane ș.a. Târgul Roman, recenzat în catagrafia din 1820 (la p. 213-233) și analizat de Mircea Ciubotaru (p. XIV-XVI), reprezintă doar un exemplu pentru varietatea și importanța informațiilor primare pe care recensămintele fiscale le oferă despre orașele Moldovei din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru cei care nu au avut în față sursele originale, numeroasele studii care au beneficiat – mai consistent sau mai sumar – de informațiile cuprinse în aceste documente stau mărturie despre valoarea excepțională a cataografiilor. Este suficient să exemplificăm, din perspectiva istoriei orașelor, cu importante lucrări privitoare la evoluția demografică a orașelor Moldovei semnate de Ecaterina Negruți [menționăm doar un titlu mai relevant: *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova: 1800–1859. Contribuții* (Iași: Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1997), 209 p. +27 anexe] și Gheorghe Platon [despre orașele moldovenești în general și despre Iași, Huși și Bârlad, în special, studii republicate în volumul *De la*

constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă (Istorie socială), IV₁ (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002)].

Posibilitățile de valorificare științifică a catagrafiilor sunt mai numeroase decât cele surprinse de noi în acest context, ele depășind cu mult sfera de interes a istoricului preocupat de problemele urbane. De altfel, în *Introducere*, istoricul și filologul Mircea Ciubotaru extinde mult posibilitățile ariei de investigare a catagrafiilor, atrăgând atenția asupra filonului lingvistic de excepție reprezentat de aceste surse, pe care le consideră „cel mai bogat *corpus* onomastic românesc (toponimic și antroponimic)” (p. XXI).

În ceea ce privește structurarea și anvergura colecției, nu putem face o estimare realistă decât dacă ținem cont că volumul pe care îl prezentăm acum constituie doar prima parte din cele patru destinate publicării catagrafiilor ținutului Roman (pentru anii 1820, 1832, 1838 și 1845). Multiplicarea acestor indicatori la toate ținuturile Moldovei ne oferă o idee despre dimensiunile colecției, pe de o parte, și despre volumul deosebit de muncă necesar pentru finalizarea proiectului. În consecință, după cum au declarat editorii, succesiunea volumelor și părților va fi aleatorie, iar ritmul aparițiilor va depinde de resursele umane (profesionale) și financiare atrase în proiect.

Catagrafia propriu-zisă, cu înregistrarea nominală a contribuabililor, este structurată pe cele trei ocoale ale ținutului (Ocolul de Sus, de Jos și de Mijloc), cu localitățile arondate, la care se adaugă Târgul Roman. Centralizarea datelor se regăsește în secțiuni diferite, publicate la finalul catagrafiei. În afară de sursele propriu-zise, volumul mai cuprinde un amplu studiu introductiv (*Catagrafiile – un tezaur documentar*) semnat, după cum am mai amintit, de Mircea Ciubotaru, o *Notă asupra ediției*, în care editorii evidențiază perspectivele editoriale ale colecției și precizează normele tehnice privitoare la transcrierea documentelor, un glosar de termeni arhaici și o bibliografie referitoare la localități din ținutul Romanului. Merită remarcată intenția editorilor de a facilita accesul la acest instrument de lucru și pentru cercetătorii străini preocupați de istoria acestei zone, fapt pentru care studiul introductiv și glosarul de arhaisme au fost rezumate în engleză, italiană și maghiară. Alegerea ultimelor două limbi este logică, dacă avem în vedere componența etnică și confesională a ținutului, în care, pe lângă populația majoritară, ortodoxă, *ceangăii*, catolici, constituie o realitate demografică, istorică, culturală, lingvistică și confesională complexă și controversată. Toți cei preocupați de studierea acestor comunități pot găsi în catagrafii informații și argumente suplimentare privitoare la clarificarea unor incertitudini, ipoteze și dispute științifice referitoare la acest subiect. La sfârșitul volumului se găsesc indici de localități și de nume de proprietari cu scutelnici, secțiuni absolut necesare pentru astfel de instrumente de lucru.

Recensămintele fiscale ale Moldovei reprezintă izvoare istorice și lingvistice excepționale datorită dimensiunilor, varietății și valorii deosebite a informațiilor pe care le conțin. Utilitatea lor științifică este incontestabilă, ceea ce reclamă, cu prioritate, continuarea și finalizarea proiectului inițiat de colectivul de cercetare de la Iași.

Dan Dumitru Iacob

**GHEORGHE LANEVSCHI, *Aradul vremurilor de mult apuse. 1834–1914*.
Cluj-Napoca: Editura Polis: 2005, 221 p.**

Autorul acestei cărți este unul dintre istoricii Aradului și zonei sale de referință care nu are nevoie de prezentare. Merită spus, totuși, că în afara domeniilor care l-au consacrat (referitoare la patrimoniul mobil, la arta minoră și majoră, la arhitectura medievală din județ etc.) domnul Gheorghe Lanevschi este preocupat și de realitățile arhitecturale și urbanistice arădene. Este autorul sau coautorul unor lucrări monografice referitoare la Arad (între care *Monografia Aradului*, publicată acum câțiva ani, în cadrul căreia a susținut capitolul de istorie a urbanisticii arădene) sau a unor lucrări de istorie a arhitecturii acestui oraș, în special de pe parcursul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului XX.

Cartea pe care intenționez să o prezint aici nu este o monografie a Aradului, ci este dedicată unui fragment de istorie, inclusiv urbanistică. Spun aceasta pentru că este alcătuită din sute de imagini distincte, dar formând împreună un întreg coerent, complex și necesar oricui este interesat de istoria orașului pe parcursul a aproape 100 de ani. Care este motivul acestei opțiuni și care a fost resortul scrierii cărții aflăm de la autor în *Cuvânt înainte*: provocarea lansată de un grup de cunoștințe și prieteni, impresionați de erudiția sa în ceea ce privește diversele realități istorice, urbanistice sau arhitecturale arădene, erudiție cunoscută, de altfel, de mediul științific local.

Motivul „decupajului istoric” amintit, devine clar citind primul capitol, *Scurt istoric al orașului Arad până în anul 1834*: este intervalul de timp dintre momentul câștigării statutului de „oraș regesc liber” și începutul Primului Război Mondial. Este o alegere datorată și preocupărilor autorului, specializat în istorie modernă (și nu numai), dar și dorinței de a oferi un text referitor la una dintre cele mai bune și prestigioase perioade din istoria Aradului, perioadă care a definit inconfundabilele sale trăsături urbanistice și arhitecturale păstrate până astăzi.

Între intențiile notabile ale autorului – combinația subtilă de tratare cronologică și faptică – este exprimată prin chiar structura majoră a cărții. Succedând primului capitol, celelalte trei sunt: *Urmările unei dorințe împlinite. Stări, strădani, performanțe. Arad 1834–1890, O premieră națională: expoziția universală a Țării de Jos și sudului Ungariei. Arad 1890, La belle époque. 1890–1914*, cărora li se adaugă o listă cu cetățenii de onoare ai Aradului și un foarte necesar nomenclator al denumirilor istorice și actuale de străzi.

Informația pusă în circulație prin carte este foarte amplă, dar în cele ce urmează vreau să extrag doar câteva secvențe care au legătură cu istoria urbanistică a Aradului. Fiecare dintre cele trei capitole propriu-zise, conține date referitoare la sistemul administrativ și legislativ urban, la zonificarea orașului, la funcțiile sale (economică, culturală, educațională, sanitară, politică, militară, bancar-financiară etc.), la amenajările urbane (străzi, piețe, parcuri, scuaruri, malurile Mureșului etc.), la arhitecturile majore, de interes public și la cele construite de particulari, la personalități ale domeniului respectiv (primari, consilieri, arhitecți, ingineri, antreprenori). Li se adaugă date interesante despre evoluția economică a orașului, despre întărirea sectorului industrial, despre racordarea lui la rețelele de comunicații regionale și continentale etc. Pentru cine este interesat de evoluția teritorială sau morfo-structurală a Aradului, informațiile respective sunt extrem de utile și lesne transferabile în sfera topografic-planimetrică, exercițiu pe care autorul l-a realizat cu alte prilejuri.

Sunt apoi oferite elemente ale vieții cotidiene, atmosferei din oraș, relațiilor diverse dintre cetățeni, secvențe stradale, moduri de distracție sau de petrecere a orelor de repaus, mentalități etc. Altfel spus, părți din istoria vie a Aradului, deloc mai puțin lipsită de importanță.

Pentru a-și atinge scopurile, cartea este bogat ilustrată cu numeroase imagini de epocă, însoțite câteodată de fotografii actuale (autorul acestora din urmă fiind arhitectul Várkonyi Zoltán), procedeu care, chiar dacă nu se referă la aceleași secvențe, sunt probe ale modificărilor de atmosferă urbană petrecute între timp.

Cartea, care are 221 de pagini, conține și două rezumate cuprinzătoare (cca 20 de pagini fiecare) în limbile maghiară și engleză, care se adaugă anexelor necesare uzuale: bibliografia și lista ilustrațiilor.

Încercând, în final, o apreciere a acestui opus, cred că este un moment de vârf al istoriografiei dedicate Aradului, care, după cum spunea și autorul, ar trebui continuat cu alte secvențe importante ulterioare: Aradul interbelic, Aradul comunist, Aradul post-decembrist.

Pe de altă parte, lectura cărții nu poate să nu releve atașamentul lui Gheorghe Lanevski față de istoria și personalitatea Aradului, mândria de a fi locuitor al unui asemenea oraș și dorința de a transmite aceste sentimente și celorlalți. Cartea devine astfel și un fel de istorie „subiectivă” a orașului, istoria mândriei de a fi arădean. Din acest punct de vedere, nu pot să nu fac o paralelă cu laitmotivul recentelor emisiuni TV moderate de Buda Bujor, președintele asociației „Pro-urbe Arad”: „Arădeni, nici nu știți ce oraș frumos aveți!” Putem vorbi deci de atitudini civice similare, de intenții similare, sperând că vor avea și rezultate, care ar trebui să devină vizibile mai ales în aspectul orașului de astăzi și de mâine.

Revenind la subiectul nostru, cartea relevă încă un element important, specific Aradului: interculturalitatea, participarea tuturor etniilor la viața urbană, de la maghiari și germani, la sârbi, evrei, români, slovaci sau alții. O dovedesc portretele oamenilor de văză ai orașului și secvențele care demonstrează modul în care au cooperat, modul în care și-au asociat eforturile îndreptate către propășirea orașului lor. Un foarte bun exemplu de urmat.

Teodor Octavian Gheorghiu

DORINA NEGULICI, NICUȘOR DĂNUȚ IVĂNUȘ, *Brașovul de altădată în colecția Emil Fischer / Das ehemalige Kronstadt in Emil Fischer Sammlung*. Brașov: Editura Ecran Magazin: 2006, 88 p.

Realizat de către Dorina Negulici (Muzeul Județean de Istorie Brașov) și Nicușor Dănuț Ivănuș (Muzeul Național Brukenthal, Muzeul de Istorie Sibiu), albumul prezentat în continuare este primul din seria „Restituiri”, ce își propune să repună în „circuitul valorilor culturale, personalități mai puțin cunoscute ale istoriei, artei, științei, care într-un fel sau altul au contribuit la cunoașterea Brașovului”, așa cum ne spune Radu Ștefănescu, directorul Muzeului Județean de Istorie, în deschidere (p. 3). Volumul înfățișează, în cele 88 de pagini ale sale, imagini „uiteate” sau inedite din viața de zi cu zi a orașului Brașov, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, realizate de Emil Fischer, fotograf ce și-a legat numele și de orașul de la poalele Tâmppei.

După o scurtă introducere, publicația continuă cu un *Studiu introductiv* (p. 5-11) în care autorii prezintă o scurtă biografie a lui Emil Fischer (p. 5-13). Fotograf sibian celebru, Emil Fischer s-a născut în anul 1873. După o perioadă relativ lungă de ucenicie în București și în Brașov, se stabilește la Sibiu, unde cumpără atelierul Cameliei Asboth, nepoata altui fotograf renumit, Theodor Glatz, din Piața Mare numărul 16. La această adresă activează până pe la 1900, când se mută într-un studio fotografic nou, deschis pe strada ce azi poartă numele de Nicolae Bălcescu. Aici va lucra până la pensionare. A fost vestit pentru portretele realizate, pentru cărțile poștale etnografice, pentru imagini din natură sau din viața cotidiană transilvăneană etc. În anul 1980 Muzeul Brukenthal a cumpărat fotografiile, clișeele pe sticlă, mobilierul și aparatul care au aparținut studioului Fischer. Colecția a fost ulterior prelucrată de specialiștii Muzeului de Istorie Sibiu și astăzi se constituie într-o importantă și valoroasă sursă iconografică pentru cercetători din domenii precum: istorie, geografie, arhitectură și etnografie. Ne-au reținut atenția portretele fotografului, imaginile cu atelierul situat în centrul orașului Sibiu și aparatele sale fotografice.

Bibliografia sumară cuprinde lucrări generale, teoretice și de specialitate.

Reușita acestui album este dată și de selecția imaginilor reproduse în sepia, împărțite de autori în următoarele categorii: *Fotografii panoramice ale Brașovului*, 6 imagini (p. 15-20); *Casa Sfătuului*, 5 imagini (p. 21-25) – se disting fotografiile „Turnul Casei Sfătuului văzut din Piața Enescu”, datată 1930, și „Târg de fructe în Piața Sfătuului”, la 1940; *Biserica Neagră: exterior*, 21 imagini (p. 27-47) – aici se evidențiază „Turnul Bisericii și accesul în curtea Liceului Honterus”, „Intrarea în curtea Bisericii Negre dinspre Piața Sfătuului”, „Portalul intrării în biserică pe latura vestică” și „Sculpturile în stil gotic târziu de pe contraforturile laturii de răsărit a corului”; *Biserica Neagră: interior*, 19 imagini (p. 48-66) – semnalăm în acest subcapitol ca semnificative cristelnița, amvonul baroc, orga montată în anul 1839, interiorul bisericii cu balconul decorat cu covoare transilvănene, strana tâmplarilor; *Alte biserici: Biserica Bartolomeu* (p. 67-68), *Biserica Sf. Paraschiva* (p. 69), *Biserica Sf. Martin* (p. 70-71), *Biserica Blumăna* (p. 72-74); *Alte monumente*, 14 imagini (p. 75-88) – sunt ilustrate: Bastionul Fierarilor, clădirea Liceului Evanghelic Honterus (fotografie din anul 1900), Turnul Negru și Turnul Alb, Aleea „După ziduri”, vedere de pe canalul Graft, Turnuri de pe zidul cetății sub Warthe, Turnul Porții Ecaterina, Poarta Șchei (construită în stil clasic, deschisă în 1827), Bastionul Țesătorilor, Soclul monumentului „Milenium” de pe Tâmpa.

Albumul, având o ținută grafică excelentă, se distinge prin ampla și bogata informație expusă în limbile română și germană, prin buna organizare și prezentare a ilustrației, fiind o reușită editorială și un succes al cercetărilor întreprinse de cei doi autori în domeniul istoriei fotografiei.

Delia Voina

**NICUȘOR DĂNUȚ IVĂNUȘ, *Sibiul de altădată în colecția Emil Fischer*. vol. I. Sibiu: 2006, 79 p.;
vol. II, Sibiu: 2007, 105 p.**

La sfârșitul anului 2006, la Sibiu de data acesta, în colecția „Biblioteca Brukenthal” numărul al II-lea, vedea lumina tiparului primul volum al lucrării *Sibiul de altădată în colecția Emil Fischer*, autor Nicușor Dănuț Ivănuș. Un an mai târziu a fost tipărit și cel de al doilea volum al publicației, în cadrul aceleiași colecții, numărul al XV-lea. Se continua astfel prezentarea fotografiilor din colecția Fischer, demers inițiat, în același an, de Muzeul Județean de Istorie Brașov.

Primul volum reunește fotografii realizate de Emil Fischer de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în anii 1950–1960, executate în diferite anotimpuri, în piețele din centrul orașului: Piața Huet, Piața Mică, Piața Mare și Piața Unirii. Albumul este structurat astfel: *Cuvânt înainte*, semnat de prof. univ. dr. Alexandru Avram (p. 5), *Prefață*, semnată de autor (p. 7), *Capitolul I. Scurtă istorie sibiiană*, cu următoarele subcapitole: 1. *Pagini de istorie* – o incursiune în istoria orașului (p. 9-10), 2. *Cetatea Sibiului* – prezentarea incintelor fortificate ale cetății (p. 10-11), 3. *Breslele* – succinte informații despre organizarea breslelor în evul mediu (p. 11-12), 4. *Populația orașului* – date statistice privind evoluția demografică a populației (p. 12), 5. *Momente cronologice* – o listă de evenimente care s-au petrecut pentru prima dată la Sibiu, selectate din *Cronica orașului Sibiu*, semnată de Emil Sigerus (p. 12-16). Cea mai amplă parte a volumului este dedicată Sibiului în imagini de epocă. La rândul său capitolul al II-lea cuprinde:

1. *Sibiul în imagini panoramice* – (p. 17-19) – se distinge fotografia aeriană a Sibiului datată 18 decembrie 1917;

2. *Piața Huet* (p. 19-36) – sunt prezentate date privind evoluția arhitecturală a zonei, fotografii ilustrând vederi generale ale pieței, Colegiul Brukenthal, Biserica evanghelică CA: exterior și interior;

3. *Piața Mică* (p. 37-51) – sunt prezentate date privind evoluția arhitecturală a zonei, fotografii ilustrând Podul Minciunilor, Turnul Sfătului, Casa Artelor, vederi generale ale pieței, târgul din Piața Mică, Casa Hermes;

4. *Piața Mare* (p. 52-69) – sunt prezentate date privind evoluția arhitecturală a zonei, fotografii ilustrând vederi generale ale pieței, Statuia Sfântului Nepomuk, Casa Albastră, Palatul Brukenthal, interior Palatul Brukenthal, un târg în Piața Mare;

5. *Piața Schiller* (p. 70-71) – sunt prezentate date privind evoluția arhitecturală a zonei și fotografii ilustrând vederi generale ale pieței;

6. *Piața Unirii* (p. 72-78) – sunt prezentate date privind evoluția arhitecturală a zonei, fotografii ilustrând vederi generale ale pieței, Cazarma „90”, Hotelul Bulevard, sediul Teatrului de Stat.

Lista abrevierilor bibliografice încheie primul volum al publicației *Sibiul de altădată în colecția Emil Fischer*.

Al doilea volum continuă parcursul, în imagini, prin alte zone ale orașului Sibiu (numele străzilor amintite fiind cele actuale): *Piața Gării* (p. 10), *Strada Uzinei* (p. 11), *Strada Gen. Gh. Magheru* (p. 12-18), *Strada Avram Iancu* (p. 20-21), *Strada Arhivelor* (p. 22), *Strada Cetății* (p. 23-33) cu Muzeul Societății Ardelene de Științe Naturale în anii '30, interioare tradiționale din Muzeul S.K.V., Turnul Gros, Teatrul German, Turnul Dulgherilor, Turnul Olarilor, Turnul Archebuzierilor, *Strada Nicolae Bălcescu* (p. 34-40) cu vederi de ansamblu ale străzii situate în centrul orașului, cu Hotelul „Împăratul Romanilor”, Clădirea Societății de Asigurări „Transsylvania”, *Strada Mitropoliei* (p. 41-61) cu Casa Altemberger (azi sediul Muzeului de Istorie Sibiu), Biserica Reformată, clădirea Poștei,

clădirea Seminarului Teologic, Catedrala Ortodoxă, Biserica Evanghelică și Orfelinatul, *Strada Alexandru Odobescu* (p. 62-68) cu Pasajul Scărilor, Gimnaziul Evanghelic de băieți, *Strada Centumvirilor* (p. 69-70), *Strada Tribunei* (p. 71), *Piața Unirii* (p. 72), *Parcul ASTRA* (p. 73-84) cu clădirea Spitalului „Martin Luther”, bustul lui George Barițiu, Palatul ASTRA – sediul Muzeului Asociațiunii, imagini cu interioare din expozițiile de artă populară organizate în cadrul primului muzeu al românilor transilvăneni, inaugurat la Sibiu în 19 august 1905, clădirea Școlii de Fete, *Strada Andrei Șaguna* (p. 85-87) cu Baia Neptun, clădirea cu birourile ASTREI, Prefectura Județului Sibiu, *Bulevardul Victoriei* (p. 88-94) cu clădirea Casei de Festivități a Meseriașilor, clădirea Liceului de fete „Domnița Ileana” – azi sediul unor facultăți ale Universității „Lucian Blaga”, Palatul de Justiție, Seminarul Teologic-Pedagogic Ev. C.A., Spitalul Militar, Parcul „Sub Arini”, *Strada Banatului* (p. 95-96), *Strada Avrig* (p. 97-98), *Dumbrava Sibiului* (p. 99-103) cu vechiul han din Dumbrava și Grădina Zoologică.

Volumul se încheie cu note și lista bibliografică utilizată în redactarea informațiilor științifice prezentate.

În ansamblu, cele două volume ale lucrării semnate de Nicușor Dănuț Ivănuș, *Sibiul de altădată în colecția Emil Fischer*, au o înaltă ținută științifică, îmbinând, în mod armonios, textul cu prezentarea reușită a fotografiilor de epocă. Albumele constituie un evident succes al autorului și se recomandă de la sine atât specialistului cât și cititorului dornic de cultură.

Delia Voina

**GUDRUN-LIANE ITTU, *Scurtă istorie a Muzeului Brukenthal*.
Alba Iulia: Editura Altip: 2008, 120 p. + 31 planșe**

Una dintre instituțiile care au influențat determinant viața culturală a orașului Sibiu este, fără urmă de dubiu, Muzeul Brukenthal. În data de 25 februarie 1817, când s-a transformat din colecție privată a baronului Samuel von Brukenthal în muzeu public, aflat în administrarea Bisericii Evanghelice C.A. (luterană) din Sibiu, era singurul muzeu din sud-estul Europei.

Fenomenul reînnoirii la muzeu a vizitatorilor a fost demonstrat în anul 2007, când Sibiul a beneficiat de statutul de „Capitală culturală europeană” și când Muzeul Brukenthal a contribuit din plin la reușita programului, el aflându-se printre principalele puncte de atracție ale orașului. A fost însă doar un început, pentru că numărul vizitatorilor din anul următor a fost mult superior.

Muzeul Brukenthal este important și poate fi privit din mai multe puncte de vedere, fie de către publicul larg, fie de către categorii largi de specialiști. În primul rând impresionează arhitectura clădirii sale, sigur pe placul arhitecților și istoricilor de artă. Dacă este privit ca reședință a guvernatorului Transilvaniei, este interesant și pentru istorici. Nu este de neglijat pentru specialiștii din diferite domenii umaniste nici faptul că a adăpostit colecțiile particulare ale unui deosebit om de cultură. Poate cel mai important aspect este însă acela că omul care a construit clădirea și a creat colecțiile i-a determinat și destinul de muzeu.

De aceea, este cu atât mai îmbucurătoare, atât pentru sibieni, cât și pentru turiști, apariția cărții doamnei Gudrun-Liane Ittu *Scurtă istorie a Muzeului Brukenthal*. Tipărită în 2008 în colecția „Bibliotheca Brukenthal”, este ediția a II-a revăzută și augmentată a lucrării *Muzeul Brukenthal – de la constituirea colecțiilor până în zilele noastre*, tipărită la Sibiu, în anul 2000, de către Forumul Democrat al Germanilor din România (Convergențe transilvane, vol. 9).

Lucrarea debutează – după un *Cuvânt înainte* al directorului general al muzeului, Sabin-Adrian Luca (p. 5-7) – cu *Introducerea* autoarei, care ne prezintă, cronologic și succint, *Etapele importante din istoria Muzeului Brukenthal* (p. 7-9).

Și cum acest muzeu nu ar fi existat fără el, primul capitol – *Baronul Samuel von Brukenthal, un iluminist transilvănean* (p. 10-13) – este o concentrată biografie a omului de cultură, de la nașterea

sa la Nocrich, în 1721, trecând în revistă educația și cariera politică, până la trecerea „dincolo”, întâmplată la Sibiu, 82 de ani mai târziu.

Autoarea precizează că nu și-a propus ca în această carte să se aplece „asupra realizărilor sau nerealizărilor înregistrate de baronul von Brukenthal în diversele funcții pe care le-a deținut”, existând alte lucrări care fac acest lucru, ci preferă să analizeze „opera sa culturală, [...] aceea care i-a adus delectare și alinare, atât în momentele plăcute, cât și în cele de cumpănă, putând fi considerată, fără rezerve, un succes”.

Tocmai de aceea, cel mai consistent capitol al cărții este cel dedicat *Colecțiilor baronului von Brukenthal* (p. 14-27). Colecțiile inițiale, formate în intervalul 1759–1774, cât a locuit mai ales la Viena, au fost pinacoteca (cea mai cunoscută și valoroasă colecție, care poartă astăzi numele fondatorului său, cea care a adus muzeului faimă internațională), cabinetul de stampe (gravurile fiind complementare colecției de tablouri), biblioteca (preferata baronului, care o considera „depozitara înțelepciunii veacurilor și totodată creier al instituției”, și care va fi menționată pe primul loc în testamentul său) și colecția de numismatică (cea mai veche pasiune a lui Brukenthal, care a achiziționat de-a lungul vieții un număr impresionant de monede, medalii, cataloage și tratate de numismatică). Acestea li s-a mai adăugat, în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, colecția de minerale (calitatea de guvernator și de acționar în domeniul mineritului dându-i posibilitatea să ajungă în posesia unor mostre valoroase) și cea de piese arheologice (alcătuirea ei fiind înlesnită, de asemenea, de funcția de guvernator, Brukenthal fiind înștiințat despre descoperirile deosebite).

Capitolul al III-lea ne prezintă *Palatul Brukenthal, reședință a guvernatorului și loc de păstrare al colecțiilor* (p. 28-30). Palatul, construit între anii 1779 și 1785 (inițial pe locul casei Klockner și a celei învecinate, apoi și pe o parcelă spre Strada Xenopol, achiziționată în 1784) pe latura de vest a Pieței Mari din Sibiu, este unul dintre cele mai însemnate monumente baroc din România.

Aflăm în acest capitol că palatul Brukenthal era format din corpul de reprezentare dinspre stradă, căruia i s-au adăugat altele trei, două laterale și un al treilea, transversal, care a închis prima curte interioară. Grajdul din spatele curții a doua va fi construit după cumpărarea terenului amintit. Clădirea are elemente caracteristice atât palatelor din spații deschise cât și celor din spații închise, din interiorul orașelor. Asemenea altor palate ale perioadei, ne spune Gudrun-Liane Ittu, „accentul cade pe primul etaj al corpului principal (cel dinspre Piața Mare), unde sunt amplasate încăperile reprezentative [...] trei saloane și două cabinete”, alte două încăperi demne de remarcat fiind o „*sala terrena*, un fel de cafenea-cofetărie, o sală obligatorie în vremea aceea”, aflată la primul etaj al corpului transversal, și, deasupra acesteia, biblioteca.

„Adăpostirea unei colecții de artă într-un edificiu, el însuși o operă de artă, se înscria uzanțelor și spiritului epocii, reprezentând totodată expresia statutului social ridicat a proprietarului amândurora”, remarcă autoarea (p. 30) și ne prezintă în continuare – în Capitolul IV, *Colecțiile văzute de vizitatori străini* (p. 31-33) – impresiile pe care palatul și colecțiile sale le-au lăsat unora dintre contemporanii care au avut prilejul să le vadă.

Unul dintre capitolele lucrării prezentate în aceste pagini, care este de cea mai mare importanță atât pentru înțelegerea istoriei instituției sibiene, dar și pentru conturarea istoriei familiei Brukenthal, este Capitolul V, referitor la *Testamentul baronului Samuel von Brukenthal și consecințele sale* (p. 34-41).

Datată 3 ianuarie 1802, testamentul (sub forma *fidei-comiss*) „prevedea ca averea să fie transmisă din generație în generație unui singur moștenitor universal, iar la moartea ultimului vlăstar masculin să treacă în posesia Gimnaziului Evanghelic, respectiv a Bisericii Evanghelice din Sibiu”. Astfel, moștenitor a fost desemnat minorul Michael Joseph (de doar 12 ani), primul născut al nepotului lui Samuel von Brukenthal, baronul Peter Carl von Brukenthal.

Colecțiile erau exceptate de la regula de mai sus, ele urmând să treacă, la moartea colecționarului, în proprietatea Gimnaziului Evanghelic din Sibiu. Moștenitorii mai trebuiau să acorde acestei instituții și 36 000 de florini (erau prevăzute în amănunt și căile prin care trebuia dusă la îndeplinire această sarcină), bani cu ajutorul cărora accesul publicului „la bibliotecă, la pinacotecă, la

colecțiile de minerale și numismatică să fie posibil în casa mea din Sibiu, destinată păstrării acestora, în anumite zile și la anumite ore” (vezi Anexa 1).

Ducerea la îndeplinire a testamentului a întâmpinat însă multe greutăți, în special datorită proceselor intentate de către cei excluși de la moștenire, care se considerau neîndreptățiți. Mai întâi, Michael Gottlieb a atacat în instanță decizia unchiului său de a-l dezmoșteni. Câteva zeci de ani mai târziu, Franz Josef von Brukenthal, beneficiarul noului *fidei-comiss* instituit de unchiul său Georg Peter Carl, a fost nevoit să facă față contestațiilor venite din partea surorilor sale. Nici în 1872, când a murit Hermann von Brukenthal, ultimul vlăstar masculin al familiei și ar fi trebuit ca moștenirea să treacă în proprietatea Bisericii Evanghelice din Sibiu, lucrurile nu au stat altfel. De data aceasta se opunea Gyula/Julius von Brukenthal, un nepot al lui Michael (cel dezmoștenit inițial). Procesul de mare răsunet s-a încheiat abia în 1878, biserica ieșind, în final, învingătoare. Abia de la acest moment și până la naționalizarea din 1948, averea lui Samuel von Brukenthal a fost administrată potrivit dorințelor sale.

Următoarele două capitole – *Muzeul Brukenthal după Brukenthal* (p. 42-53) și *Muzeul Brukenthal în prima jumătate a secolului XX (până la naționalizare)* (p. 54-63) ne împărtășesc din acțiunile care s-au întreprins în vederea păstrării, conservării și extinderii moștenirii lăsate de Samuel von Brukenthal.

Dacă pinacoteca a fost îmbogățită mai ales prin donații și doar întâmplător prin achiziții, ea a avut parte de un alt tip de atenție. S-au publicat cataloage, s-au făcut inventare și chiar au fost întreprinse cercetări și evaluări ale colecțiilor. În schimb, biblioteca a crescut atât prin achiziții, cât și prin înglobarea unor biblioteci importante (*Kapellenbibliothek* și biblioteca Academiei de Drept). Celelalte colecții: de manuscrise, de minerale, de piese arheologice și de numismatică au cunoscut și ele o dezvoltare importantă, datorită numeroaselor donații dar și prin intermediul achizițiilor.

La începutul secolului al XX-lea conducerea muzeului a fost de părere că dezvoltarea muzeului „într-o dimensiune universală, așa cum fusese concepută de baronul von Brukenthal în secolul al XVIII-lea, nu mai era posibilă. În 1903, când a avut loc comemorarea centenarului morții baronului Samuel von Brukenthal, a apărut ideea că Muzeul Brukenthal era „muzeul sașilor”. Noua orientare a fost sprijinită de „Societatea Sebastian Hann pentru impulsivizarea artei autohtone”, apoi de „Asociația pentru achiziționarea și conservarea obiectelor patrimoniale săsești” și, nu în ultimul rând, de „Societatea prietenilor muzeului”, toate interesate de noi achiziționări.

Tot în aceste capitole ne sunt prezentate și perioadele faste sau nefaste, din punct de vedere financiar, prin care a trecut instituția sibiană, precum și modalitățile de rezolvare ale diferitelor impasuri ivite de-a lungul anilor. Ne sunt descrise, de asemenea, relațiile pe care muzeul le-a avut cu alte instituții, culturale sau nu.

Capitolul VIII, care se ocupă de *Muzeul Brukenthal – de la actul naționalizării la revoluția din decembrie 1989* (p. 64-72), evocă principalele evenimente prin care a trecut muzeul, redând și documentele pe baza cărora s-au luat decizii privitoare la activitatea și evoluția sa. Soarta muzeului a fost împletită, mai ales în această perioadă, cu soarta Bisericii Evanghelice C.A. dar și cu cea a multor instituții culturale. Amintim aici doar Muzeul Asociației ASTRA, desființat în 1950, colecțiile sale urmând să alcătuiască „Secția de Etnografie și Artă Populară” ce a fost deschisă în 1956 la etajul I al Palatului Brukenthal și „Muzeul Tehnicii Populare” din Dumbrava Sibiului, proiect demarat în anul 1963.

Dintre celelalte evenimente ale perioadei, sunt de menționat „împrumuturile” către muzee din București, transferarea unei importante părți din colecția de manuscrise la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, reorganizarea bibliotecii, furtul din mai 1968 ș.a.m.d.

Istoria *Muzeului Brukenthal din decembrie 1989 până în prezent* este discutată în două intervale distincte: *Muzeul Brukenthal în intervalul 1990 și până la retrocedarea* (p. 73-75) și către Biserica Evanghelică C.A. (21 noiembrie 2005) și *Muzeul Brukenthal după retrocedare* (p. 75-77).

În martie 2006, Ministerul Culturii și Cultelor împreună cu proprietarul de drept, au căzut de acord să administreze Muzeul Brukenthal în comun, punând astfel bazele unui proiect inedit în România, care se desfășoară cu un deosebit succes.

Instituția, devenită Muzeul Național Brukenthal, a trecut prin valuri de reorganizare și de transformări, aflându-se în plină efervescentă nu doar din punct de vedere expozițional (la nivel local,

național și internațional), ci și publicistic (revista „Brukenthal Acta Musei”, colecția de volume de autor „Bibliotheca Brukenthal”, colecțiile de cataloage „Pinacoteca Brukenthal” și „Cabinetul de stampe Brukenthal”).

De un mare folos documentar sunt cele 12 anexe ale acestei lucrări (p. 78-109), conținând manuscrise, scrisori și transcrieri/traduceri ale unor documente etc. Dintre acestea, sunt de remarcat *Testamentul baronului Samuel von Brukenthal* (p. 78-85), *Actele legislative privind naționalizarea Muzeului Brukenthal*, 1948 (p. 104-107) și *Decizia* (Guvernului României) nr. 614 din 21 noiembrie 2005 de retrocedare a Muzeului Brukenthal (p. 108-109), documente care au marcat și conturat viața Muzeului Brukenthal.

Lucrarea se încheie cu o bogată *Bibliografie generală* (p. 114-120) și este completată cu 31 de planșe conținând *Ilustrații* alese inspirat, majoritatea color.

Recomand călduros atât locuitorilor orașului cât și vizitatorilor acestuia și, nu în ultimul rând, cercetătorilor, să citească această carte bine scrisă și intens documentată, care este, în același timp, de o calitate grafică ireproșabilă.

Anda-Lucia Spânu